

Welkom in Rotterdam!

Een studie naar interculturele ontmoetingen
tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers

Mieke Muijres
Noelle Aarts

Maart 2011

Rapport 273

Welkom in Rotterdam!

Een studie naar interculturele ontmoetingen
tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers

Mieke Muijres, MSc

Prof. Noelle Aarts

Maart 2011

Rapport 273

Wageningen UR (University & Research centre), Wetenschapswinkel

Colofon

TITEL

Welkom in Rotterdam!

Een studie naar interculturele ontmoetingen tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers

TREFWOORDEN

Sociale cohesie; integratie; solidariteit; betrokkenheid; contact; beeldvorming; multiculturele samenleving; Rotterdam

KEY WORDS

Social cohesion; integration; solidarity; commitment; contact; representation; multicultural society; Rotterdam

OPDRACHTGEVER

Thijs Bauwens, Welkom in Rotterdam

PROJECTUITVOERING

Mieke Muijres, Leerstoelgroep Communicatiestrategieën, Wageningen UR
Noelle Aarts, Leerstoelgroep Communicatiestrategieën, Wageningen UR

PROJECTCOÖRDINATIE

Hansje Eppink, Leerstoelgroep Educatie- en Competentiestudies, Wageningen UR

FINANCIËLE ONDERSTEUNING

Wageningen UR (University & Research centre), Wetenschapswinkel

BEGELEIDINGSCOMMISSIE

Arne Steeneken, Woonbron
Shantie Jagmohansingh, Sociaal Wetenschappelijke Afdeling SoZaWe, Gemeente Rotterdam
Wim Reijnierse, Bestuursdienst, Gemeente Rotterdam
Maaïke Jongepier, Universiteit van Amsterdam, Tornak Groep
Gerard Straver, Wageningen UR, Wetenschapswinkel

FOTOVERANTWOORDING

Welkom in Rotterdam

LAY-OUT EN OMSLAGONTWERP

Hildebrand DTP, Wageningen

DRUK

Grafisch Service Centrum, Wageningen
(Dit rapport is gedrukt op FSC papier)

BRONVERMELDING

Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding

ISBN

978-90-8585-729-7

Het keurmerk voor verantwoord
bosbeheer

SCS-COC-00652-IL

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Welkom in Rotterdam!

Een studie naar interculturele ontmoetingen tussen
'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers

Rapport 273

Mieke Muijres en Noelle Aarts, Wageningen, maart 2011

Welkom in Rotterdam

Hang 16
3011 GG Rotterdam
(010) 270 98 50
info@welkominrotterdam.nl
www.welkominrotterdam.nl

Welkom in Rotterdam (onderdeel van Stichting Mara) is gestart in 2005 en organiseert ontmoetingen tussen individuele Rotterdammers. Met het organiseren van ontmoetingen wil Welkom in Rotterdam bijdragen aan het versterken van de band tussen stads- en buurtbewoners. In opdracht van de gemeente Rotterdam organiseert de organisatie vooral ontmoetingen tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers. Samen gaan zij op pad. Naast het beter leren kennen van elkaars cultuur, is het voor 'nieuwe' Rotterdammers een mogelijkheid de taal in de praktijk te oefenen.

Leerstoelgroep Communicatiestrategieën

Hollandseweg 1
6706 KN Wageningen
(0317) 48 43 10
office.cis@wur.nl
www.com.wur.nl

Het faciliteren van veranderingsprocessen vereist een verregaand inzicht in de alledaagse communicatiestrategieën van mensen. De leerstoel Communicatiestrategieën van Wageningen Universiteit richt zich op de strategieën die mensen in interactie hanteren om bepaalde doelen te bereiken. De focus ligt op de verschillende manieren waarop mensen elkaar in hun dagelijkse gang van zaken beïnvloeden alsook op de manier waarop communicatieprofessionals rekening kunnen houden met deze praktijken. Het 'Wageningse' aspect van de leerstoel komt tot uiting in de directe toepasbaarheid op actuele maatschappelijke thema's als voeding, gezondheid, landgebruik, water, klimaat en leefomgeving.

Voorwoord

“Alleen in de ontmoeting tussen mensen en culturen schuilt een harmonieuze samenleving.”

Dat is het motto van Welkom in Rotterdam. Het project is een voorbeeld van een initiatief dat erop gericht is om mensen uit verschillende bevolkingsgroepen met elkaar in contact te brengen. Het project brengt ‘oude’ en ‘nieuwe’ Rotterdammers bij elkaar om zo onze sociale infrastructuur te verbeteren. Daarom draagt de gemeente Welkom in Rotterdam een warm hart toe.

In oktober 2010 heb ik kennis gemaakt met Welkom in Rotterdam en de mensen erachter. Ook ontmoette ik Burhan Karademir en zijn vrouw Sultan, beiden ‘nieuwe’ Rotterdammers die deelnamen aan het project en mij uitnodigden voor een iftar-maaltijd. Een prima manier om in contact te komen met elkaar! Ik ben ervan overtuigd dat initiatieven als Welkom in Rotterdam daadwerkelijk kunnen bijdragen aan ontmoeting, uitwisseling en verbinding in Rotterdam. Omdat ik geloof in de kracht van mensen. De kracht van Rotterdammers die soms een duwtje van buiten nodig hebben om met elkaar in contact te komen.

Bij het werken aan interculturele contacten is verslaglegging heel belangrijk. Voor vervolgininitiatieven, voor navolging elders en voor een zinnige verantwoording van Welkom in Rotterdam. Welkom in Rotterdam heeft dat begrepen en heeft de Wageningen UR (University & Research centre), Wetenschapswinkel gevraagd onderzoek te doen naar de effecten van het project op de sociale cohesie in Rotterdam. In deze publicatie wordt verslag gedaan van dit verkennende onderzoek. Ik neem de suggesties uit de publicatie ter harte. Misschien kunt u er ook iets mee!

Drs. Korrie Louwes

Wethouder Arbeidsmarkt, Hoger onderwijs,
Innovatie en Participatie
Gemeente Rotterdam

Inhoud

Voorwoord.....	5
Samenvatting.....	9
Summary.....	9
1. Inleiding.....	11
1.1 Inleiding.....	11
1.2 Onderzoeksvragen.....	11
1.3 Sociale opbrengsten inzichtelijk maken.....	12
1.3.1 Het belang van gesprekken.....	12
1.3.2 Frames en framing.....	12
1.4 Leeswijzer.....	13
Deel 1 Context, theorie en methodiek	
2 Welkom in Rotterdam.....	17
2.1 Inleiding.....	17
2.2 De start van Welkom in Rotterdam.....	17
2.3 De werkwijze van Welkom in Rotterdam.....	18
2.4 Vijf jaar Welkom in Rotterdam.....	19
3 Theoretische verkenning.....	21
3.1 Inleiding.....	21
3.2 Sociale cohesie in de immigratiesamenleving.....	21
3.2.1 Gescheiden sociale netwerken.....	22
3.2.2 Sociaal vertrouwen.....	23
3.3 Conclusie.....	24
4 Methode van onderzoek.....	25
4.1 Inleiding.....	25
4.2 Kwalitatief onderzoek.....	25
4.3 Onderzoeksopzet.....	25
4.4 Selectie van bijeenkomsten en gesprekspartners.....	26
4.5 Status van de bevindingen.....	27
Deel 2 Resultaten	
5 Gescheiden netwerken.....	31
5.1 Inleiding.....	31
5.2 Netwerken van nieuwe Rotterdammers.....	31
5.3 Netwerken van oude Rotterdammers.....	34
5.3.1 De respondenten.....	34
5.3.2 Samenstelling van de netwerken.....	35
5.4 Concluderende samenvatting.....	36
6 Motivaties voor betrokkenheid.....	39
6.1 Inleiding.....	39
6.2 Motivaties van nieuwe Rotterdammers.....	39
6.3 Motivaties van oude Rotterdammers.....	40
6.4 Concluderende samenvatting.....	43
7 De waarde van lichte ontmoetingen.....	45
7.1 Inleiding.....	45
7.2 Lichte ontmoetingen volgens nieuwe Rotterdammers.....	45
7.3 Lichte ontmoetingen volgens oude Rotterdammers.....	45
7.4 Concluderende samenvatting.....	46

8	(Veranderende) beeldvorming	49
8.1	Inleiding	49
8.2	(Veranderende) beeldvorming van nieuwe Rotterdammers	49
8.3	(Veranderende) beeldvorming van oude Rotterdammers	50
8.4	Concluderende samenvatting	53

Deel 3 Welkom in Rotterdam: Conclusies en aanbevelingen

9	Conclusies en aanbevelingen	57
9.1	Inleiding	57
9.2	De belangrijkste bevindingen	57
9.3	Aanbevelingen	58

Dankwoord	60
-----------------	----

Literatuur	61
------------------	----

Bijlage 1 Verkorte weergave van de topiclijst diepte-interviews	64
---	----

Samenvatting

Welkom in Rotterdam!

Een studie naar interculturele ontmoetingen tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers

De centrale vraag in dit rapport is of – en zo ja, op welke wijze – beleidsinterventies gericht op het bevorderen van interculturele contacten een bijdrage leveren aan de sociale cohesie in een immigratiesamenleving. De onderzoeksvragen zijn: Hoe gemengd zijn de sociale netwerken van deelnemers los van het project? Waarom voelen zij zich betrokken bij de 'ander'? Hoe ervaren zij de ontmoetingen? En wat leren zij daaruit over elkaar en over zichzelf? Voor dit kwalitatieve onderzoek is een case studie uitgevoerd bij het project Welkom in Rotterdam. De studie focust op zowel 'oude' als 'nieuwe' Rotterdammers. Data zijn verzameld door 21 diepte interviews en participerende observatie. Gebaseerd op de onderzoeksbevindingen, kunnen we concluderen dat de georganiseerde interculturele ontmoetingen op directe en indirecte wijze een bijdrage leveren aan de sociale cohesie in Rotterdam.

Summary

Welcome in Rotterdam!

A study on intercultural encounters between 'old' and 'new' Rotterdam residents

The central question in this report is whether and how policy interventions intended to promote intercultural contacts contribute to the social cohesion in a multicultural society. The research questions are: How diverse are the social networks of participants outside the project? What motivates them to engage with the 'other'? How do they experience the actual intercultural encounters? And what impact did the encounters have on participants' perceptions of the 'other' and themselves? For this qualitative research a case study is conducted at the 'Welkom in Rotterdam' project. The study focuses on both 'old' (i.e. indigenous) as well as 'new' (i.e. immigrant) Rotterdam residents. Data were gathered by means of 21 in-depth interviews and participant observation. Based on the results, we can conclude that organised intercultural encounters contribute directly and indirectly to the social cohesion in Rotterdam.

1. Inleiding

1.1 Inleiding

De stad biedt tal van mogelijkheden voor spontane ontmoetingen en uitwisselingen tussen mensen met uiteenlopende sociale en culturele achtergronden. Keer op keer blijkt echter dat contacten tussen verschillende groepen in grote steden niet eenvoudig tot stand komen. Na de aanslagen van 11 september 2001 en de moord op Theo van Gogh in 2004 heeft met name de aandacht voor de verhoudingen tussen zogenoemde allochtonen en autochtonen een hoge vlucht genomen, in Nederland, maar ook daarbuiten. Meer dan ooit wordt gesproken over spanningen tussen bevolkingsgroepen. Het idee van een vreedzame multiculturele samenleving lijkt ver weg. In het advies 'Niet langer met de ruggen naar elkaar' (2005) sprak de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) reeds haar zorgen uit: *"Het schrikbeeld voor multi-etnische samenlevingen is dat groepen volstrekt langs elkaar heen leven"* (RMO 2005: 7). Hoewel de RMO vervolgens stelde dat in Nederland – *"de integratie van de meeste allochtonen gedeeltelijk of geheel is geslaagd"* (idem 2005: 7) – signaleerde zij wel enkele ongunstige ontwikkelingen. Zo stelde de RMO vast dat allochtonen en autochtonen te veel langs elkaar heen leven; hun sociale netwerken blijven te vaak gescheiden van elkaar. In het rapport 'De verzorgingsstaat heroverwogen' (2006) constateerde ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) diverse 'verbindingstekorten' in de samenleving, zowel langs culturele lijnen als tussen sociale klassen. *"De overheid kan sociale overeenstemming het best vergroten door onderlinge contacten tussen de leden van verschillende maatschappelijke groepen te stimuleren"*, schreef de WRR (2006: 224). Aangenomen wordt dat binding tussen mensen actief bevorderd kan worden en dat de overheid hierin een taak heeft.

Er zijn de laatste jaren diverse lokale ontmoetingsprojecten ontwikkeld met als doel verschillende bevolkingsgroepen met elkaar in contact te brengen. Niet alleen overheden initiëren deze projecten, ook woningcorporaties, buurtorganisaties of particulieren doen van alles. Deze organisaties kunnen ontmoetingen natuurlijk niet afdwingen; wel kunnen ze voorwaarden scheppen waarmee contacten gestimuleerd worden. De rest is aan burgers zelf. Beleidsmakers en betrokken maatschappelijke organisaties hebben hoge verwachtingen van deze initiatieven. Het is echter lang niet altijd duidelijk of concrete ontmoetingsprojecten deze verwachtingen werkelijk waar maken. Uit een uitgebreide literatuurstudie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) blijkt dat er in Nederland heel weinig evaluatieonderzoek is uitgevoerd naar ontmoetingsprojecten (Gijsberts en Dagevos 2007). Het SCP inventariseerde bijna vierhonderd projecten en ontdekte dat slechts enkel projecten hun doelstelling en doelgroep expliciteren en evenmin het beoogde resultaat concreet hebben gemaakt. Er is dan ook grote behoefte aan onderzoek dat inzicht verschaft in de betekenis van ontmoetingsprojecten tussen mensen met verschillende achtergronden.

1.2 Onderzoeksvragen

De centrale onderzoeksvraag luidt: *Leveren ontmoetingen tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers, georganiseerd door het project 'Welkom in Rotterdam', een bijdrage aan sociale cohesie in een immigratiesamenleving en zo ja, op welke wijze?* Een antwoord op deze vraag kan bijdragen aan wetenschappelijke onderbouwing en aan kwaliteitsverbetering van Welkom in Rotterdam en vergelijkbare ontmoetingsprojecten en daarmee ook aan de besluitvorming van beleidsmakers, subsidieverstrekkers en maatschappelijke organisaties over de ondersteuning ervan. In het onderzoek zijn we op zoek gegaan naar antwoorden op de volgende deelvragen:

- *Hoe gemengd zijn de sociale netwerken van deelnemers los van het project?*
- *Wat motiveert deelnemers om te participeren in de ontmoetingen?*
- *Hoe ervaren deelnemers de ontmoetingen?*
- *Welke invloed hebben de ontmoetingen op opvattingen en percepties van deelnemers over de 'ander' en over zichzelf?*

1.3 Sociale opbrengsten inzichtelijk maken

Inzicht in de sociale opbrengsten van ontmoetingsprojecten is van belang, niet alleen voor politici en beleidsmakers die worden gevraagd om meetbare resultaten, maar ook voor sociale professionals die hiermee de kwaliteit van hun praktijk kunnen verbeteren en hun werk beter kunnen legitimeren naar belanghebbenden zoals (potentiële) subsidieverstrekkers en maatschappelijke partners. Het onderzoek waar dit rapport verslag van uitbrengt, beoogt hier een bijdrage aan te leveren. Nu zei Einstein ooit: *“Niet alles wat meetbaar is, is relevant en niet alles wat relevant is, is meetbaar”*, en daar heeft hij natuurlijk volkomen gelijk in. Aangezien effecten zich lang niet altijd in cijfers of in geld laten uitdrukken, moeten we ook oog hebben voor meer kwalitatieve aangelegenheden. In deze studie gaan we ervan uit dat de efficiëntie, effectiviteit en impact van georganiseerde interculturele ontmoetingen in grote mate afhankelijk zijn van hoe deze ontmoetingen worden beleefd en geïnterpreteerd door de deelnemers en hoe zij hierover praten. We hanteren daarmee een sociaal-constructivistisch perspectief: mensen construeren de realiteit in interactie met elkaar. Onderzoek vanuit een sociaal-constructivistisch perspectief richt zich dan ook op de vraag hoe mensen zelf betekenis geven aan hun sociale omgeving.

1.3.1 Het belang van gesprekken

Als we ervan uit gaan dat de werkelijkheid wordt geconstrueerd in interactie dan gaat de aandacht vanzelf naar de gesprekken die mensen met elkaar voeren. In gesprekken construeren mensen verhalen over de wereld om hen heen, verhalen waarin we contexten en betekenissen kunnen ontdekken voor zover mensen die zelf van belang achten. De verteller maakt met zijn verhaal kenbaar wat hij belangrijk vindt, maar de luisteraar geeft uiteindelijk zelf betekenis aan het verhaal en zal op zijn beurt in een volgende versie naar geliefden herhalen, toevoegen en weglaten. Verhalen zijn daarmee altijd onder constructie: al naar gelang de specifieke situatie worden ze geproduceerd, gereproduceerd en getransformeerd. En zo kunnen we ook verandering herkennen in de verhalen die mensen elkaar vertellen (Aarts 2009). Tegelijkertijd komen veranderingen ook via die verhalen tot stand. Met andere woorden: in gesprekken wordt niet alleen van alles over de werkelijkheid gezegd, we doen ook wat met de werkelijkheid als we erover praten (Te Molder & Potter 2005). Verandering in gesprekken kan dus betekenen dat sociale realiteiten veranderen:

“In a network of conversations where realities are ongoingly being constructed, producing and managing change becomes a matter of shifting conversations. When someone shifts a conversation, they shift what people talk about and pay attention to. Since conversational (constructed) reality provides the context in which people act and interact, shifting what people pay attention to shifts their reality and provides an opportunity for new actions and results to occur” (Ford 1999: 488).

In deze studie kijken we naar de dynamiek die interculturele ontmoetingen teweeg brengen, vormgegeven in gesprekken tussen mensen, die op hun beurt weer deel uitmaken van allerlei netwerken. De vraag is of de ontmoeting met de ‘ander’ maakt dat mensen tot nieuwe betekenissen komen en of deze nieuwe betekenissen worden opgenomen in gesprekken die – via ketens van interactie – kunnen leiden tot ‘shifting conversations’ (idem 1999). De gesprekken die mensen met elkaar voeren – en met ons als onderzoekers – en de verhalen die zij vertellen vormen de analyse-eenheid in dit onderzoek.

1.3.2 Frames en framing

We kunnen op heel veel manieren praten over een bepaald onderwerp. Welke beschrijving we kiezen, hangt af van het doel dat een beschrijving op een bepaald moment dient. Al dan niet bewust willen mensen iets bereiken met wat ze zeggen, hoe ze dat zeggen, wanneer en tegen wie. Mensen zijn het in veel situaties niet eens over een verschijnsel, de oorzaken van iets, de ernst ervan en de gevolgen, noch over de oplossingen. Wat de één als een probleem ziet, beschouwt de ander helemaal niet als een probleem en waar de ene persoon iets belangrijk vindt, vindt de ander dat niet. Dit duidt op het bestaan van ‘multiple realities’: er zijn verschillende interpretaties van hoe de wereld in elkaar zit en wat belangrijk is. Het binnen de communicatiewetenschap zo populaire begrip ‘framing’ krijgt hier betekenis. Als mensen in interactie een gebeurtenis of een verschijnsel framen, dan benadrukken ze daarbij bepaalde aspecten waarmee andere aspecten vanzelf naar de achtergrond worden geschoven (Entman 1993 ; 2003; Dewulf et al. 2009). Daarbij worden

gebeurtenissen en verschijnselen uit verschillende contexten met elkaar in verband gebracht, ook als ze los staan van elkaar. En zo construeren en definiëren we de wereld om ons heen en krijgen veranderingen hun beslag in de ketens van interactie. Om de gesprekken te analyseren maken we gebruik van theorieën over framing. Het concept wordt gebruikt om inzicht te krijgen in de manier waarop (groepen) mensen de wereld interpreteren, ordenen, betekenis geven en onderscheid maken tussen verschillende realiteiten. Frames zijn niet statisch of constant; ze kunnen veranderen onder invloed van andere frames. Dit wordt 'reframing' genoemd. Wanneer mensen reframen, worden de kaders waarin mensen de wereld construeren en representeren bijgesteld. De behoefte aan zekerheid zorgt echter voor een (tijdelijke) stabiliteit en dominantie van bepaalde frames.

1.4 Leeswijzer

Dit rapport bestaat uit drie delen. Het eerste deel gaat in op de context, theorie en methodiek van deze studie. In hoofdstuk twee introduceren we het ontmoetingsproject Welkom in Rotterdam, onderwerp van deze studie. Hoofdstuk drie bevat een beknopte verkenning van literatuur die we hebben geraadpleegd bij de verdere uitwerking van het onderzoek en het analyseren van de resultaten. In hoofdstuk vier gaan we in op de methoden en opzet van het onderzoek. Het tweede deel van het rapport is gewijd aan de analyse van de observatie- en interviewbevindingen. Achtereenvolgens komen de sociale netwerken (hoofdstuk vijf), de motivaties voor betrokkenheid (hoofdstuk zes), de beleving van de ontmoetingen (hoofdstuk zeven), en de (veranderende) beeldvorming van de deelnemers aan het ontmoetingsproject aan bod. In het derde deel trekken we tot slot op basis van de bevindingen lessen uit het Welkom in Rotterdam project. Hoofdstuk negen bevat de conclusies en aanbevelingen.

Deel 1

Context, theorie en methodiek

2 Welkom in Rotterdam

2.1 Inleiding

De organisatie die centraal staat in dit onderzoek is Welkom in Rotterdam. Welkom in Rotterdam brengt 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers van alle leeftijden, uit alle lagen van de bevolking en met verschillende culturele achtergronden met elkaar in contact. Oude Rotterdammers worden door Welkom in Rotterdam als volgt gedefinieerd: mensen die zich thuis voelen in de stad, zich betrokken voelen bij de stad, en de Nederlandse taal goed spreken. Nieuwe Rotterdammers zijn volgens Welkom in Rotterdam: mensen die zich minder thuis voelen in Rotterdam, de Nederlandse taal nog niet zo goed spreken, maar graag goed ingeburgerd willen raken in de Rotterdamse samenleving. Hoewel Welkom in Rotterdam in de alledaagse praktijk merkt dat haar activiteiten met het oog op sociale cohesie vruchten afwerpen, bestaat de behoefte om tot een meer 'evidence based practice' te komen. Het vijfjarig jubileum van Welkom in Rotterdam in 2010 gaf aanleiding om contact op te nemen met de Wetenschapswinkel van Wageningen UR met de vraag om de waarde van de ontmoetingen in kaart te brengen. Deze onderzoeksvraag van Welkom in Rotterdam vormt de aanleiding voor deze studie. Met dit onderzoek wil Welkom in Rotterdam zowel bijdragen aan een verbetering van haar eigen activiteiten als aan de besluitvorming van beleidsmakers, subsidieverstrekkingen en maatschappelijke partners over de ondersteuning van dergelijke ontmoetingsprojecten. In dit hoofdstuk nemen we achtereenvolgens de start (2.2), de werkwijze (2.3) en het vijfjarig bestaan (2.4) van Welkom in Rotterdam onder de loep.

2.2 De start van Welkom in Rotterdam

Toen in juli 2003 het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) de 'Prognose bevolkingsgroepen 2017' publiceerde, ontstond een hevige politieke discussie in Rotterdam (Ergun en Bik 2003). Omdat uit deze prognose bleek dat in de komende jaren het aantal autochtone Rotterdammers verder zou afnemen en het aantal allochtonen sterk zou stijgen, stelde PvdA'er Dominic Schrijer (toenmalig bestuurder in de deelgemeente Charlois) voor om kansarme migranten eerlijker over stad, regio en land te verdelen. Daarna werd door Leefbaar Rotterdam zelfs een 'allochtonenstop' voorgesteld, waarbij grenzen zouden worden gesteld aan het aantal allochtonen in de stad. Aangezien zowel van politiek links als rechts flinke uitspraken werden gedaan, moest het College van Burgemeester en Wethouders zich eensgezind uitspreken over de kwestie. Dit gebeurde in de vorm van de nota 'Rotterdam zet door. Op weg naar een stad in balans' (College van B&W Rotterdam 2003). In deze nota stelt het College op basis van de bevolkingsprognose van het COS dat bij ongewijzigd beleid een instroom van veel niet-westerse allochtonen met achterstanden op allerlei gebied zou plaatsvinden:

"De gevolgen van deze ontwikkelingen laten zich raden: er ontstaan concentraties van sociaaleconomisch kansarmen; bovendien stapelen in bepaalde buurten onaangepast gedrag, overlast en criminaliteit zich zo hoog op dat dit onbeheersbaar dreigt te worden en er in toenemende mate gevoelens van onvrede ontstaan bij de bevolking. Daarbij komt dat bij ongewijzigd beleid het toekomstperspectief van de stad een verdere neerwaartse spiraal laat zien als gevolg van deze selectieve migratie en een behoorlijke integratie voor grote groepen inwoners steeds moeilijker wordt" (College van B&W Rotterdam 2003: 6).

Het absorptievermogen van Rotterdam (het vermogen tot opvang en integratie) zou niet groot genoeg zijn om de grote instroom naar de stad op te vangen. Het College pleit daarom voor een aangescherpt vestigingsbeleid, dat noodzakelijk is vanwege de 'buitenmaatse problematiek' in Rotterdam. De feiten zouden laten zien dat de situatie in Rotterdam de doorsnee problematiek van een grote stad vele malen overschrijdt (idem 2003:16). Zo is de instroom van kansarme groepen niet gelijkmatig verdeeld over de verschillende buurten, maar concentreert zich vooral in achterstandsbuurten. Tegelijkertijd is er een uitstroom van midden- en hogere-inkomensgroepen uit deze buurten of zelfs uit de stad. De als negatief ervaren concentraties van achterstand kunnen op twee manieren worden bestreden. Beide manieren vinden we terug in de Rotterdamse

aanpak. Enerzijds probeert men concentraties van achterstand te doorbreken door fysieke ingrepen in de woningvoorraad, het voeren van een vestigingsbeleid in sommige gebieden en het aantrekken van mensen met hogere inkomens in achterstandsbuurtten. Anderzijds probeert men in de achterstandswijken zelf de sociale cohesie en integratie te bevorderen onder andere via het stimuleren van interculturele ontmoetingen:

“Integratie heeft óók te maken met het leggen van contacten. Daarbij geldt: hoe meer, hoe liever. Dus niet alleen in de naaste familiekring, maar óók met mensen uit andere etnische groepen, andere beroepen, andere politieke richtingen, andere godsdiensten enz. Dit noemen we sociale integratie. Hier kan de overheid veel minder het voortouw nemen. Je kunt mensen niet dwingen om met ‘jan en alleman’ contacten te onderhouden. Indirect vervult de overheid echter wel een voorwaardenscheppende rol, bijvoorbeeld via club- en buurthuizen, bewonersorganisaties, sport en recreatie. [...] Bovendien kan de overheid, meer dan tot nu toe, een voorwaarden stellende rol vervullen door in de subsidievoorwaarden vooral het maken van contacten buiten eigen kring subsidiabel te stellen en minder dan nu het bewegen, emanciperen, en belangen behartigen in eigen kring te ondersteunen” (idem 2003: 41).

Welkom in Rotterdam is één van de projecten die zijn gestart als onderdeel van het actieprogramma dat voortkwam uit deze nota. Martien Kromwijk (directeur van Woonbron) en Marco Pastors (toenmalig wethouder ruimtelijke ordening en volkshuisvesting) zijn de bedenkers van het project, dat voor het grootste gedeelte gesubsidieerd wordt door de gemeentelijke dienst Jeugd Onderwijs en Samenleving (JOS). *“Elkaar en de stad leren kennen en de onderlinge verbondenheid vergroten”*. Dit staat in het persbericht over de start van de pilot van Welkom in Rotterdam op 31 januari 2005. De pilot moet duidelijk maken of oude en nieuwe Rotterdammers bereid zijn met elkaar op pad te gaan in de stad. Voor oude Rotterdammers, mensen die de Nederlandse taal goed spreken en de stad goed kennen, is het een mogelijkheid opnieuw vertrouwd te raken met ‘hun’ stad. Nieuwe Rotterdammers kunnen door mee te doen de taal oefenen en de stad beter leren kennen. Welkom in Rotterdam is voor deze groep een praktische aanvulling op hun inburgerings- of taalcursus. Voor alle deelnemers is het een kans iemand uit een andere cultuur beter te leren kennen. Het hogere doel dat Welkom in Rotterdam nastreeft, is een bijdrage aan een betere sociale cohesie in de stad. Samen met het Albeda College, ROC Zadkine, Woonbron en onder de vleugels van Stichting Mara (een instelling voor maatschappelijk activeringswerk in de provincie Zuid-Holland) gaat Welkom in Rotterdam in januari 2005 aan de slag. Ze wil in het eerste halfjaar van 2005 minimaal 150 koppels op pad laten gaan. Eind juni 2005 en 160 koppelingen verder, besluit het College van Burgemeester en Wethouders dat het project wegens succes wordt voortgezet. Welkom in Rotterdam blijkt te voorzien in een behoefte, de werkwijze is eenvoudig, de partners en deelnemers oordelen positief. Welkom in Rotterdam is een feit.

2.3 De werkwijze van Welkom in Rotterdam

In het toenmalige projectplan staat dat:

“Deelname van zowel oude als nieuwe Rotterdammers op vrijwillige basis is; Deelname vooral leuk moet zijn; Deelname kortdurend is: de koppels gaan in drie maanden tijd drie tot vijf keer op pad met elkaar; Deelnemers Nederlands met elkaar praten (voor de nieuwe Rotterdammers is het een mogelijkheid de Nederlandse taal te oefenen); Deelnemers een kleine vergoeding kunnen krijgen”.

Deze criteria zijn de ‘spelregels’ voor de oude en nieuwe Rotterdammers die gaan meedoen aan het project. De methodiek, het mixen, waarmee de deelnemers aan elkaar gekoppeld worden, is gebaseerd op het speeddaten. Na korte gesprekjes van ongeveer vier minuten die oude en nieuwe Rotterdammers met elkaar voeren, geeft elke deelnemer zijn voorkeur aan. Aan de hand hiervan worden de koppels gevormd die samen op pad gaan. Om de deelnemers te stimuleren activiteiten in de stad te ondernemen, krijgen ze korting op de Rotterdampas en gratis toegang tot culturele activiteiten, zoals het Historisch Museum. Welkom in Rotterdam houdt vanaf de start in 2005 gemiddeld drie mixbijeenkomsten per maand. Er zijn reguliere mixen, themamixen, groepsmixen,

mixen op speciale locaties of mixen met speciale deelnemers, zoals politici. Voordat er een mix kan plaatsvinden, moeten er vanzelfsprekend eerst deelnemers worden geworven. Dit gebeurt bij voorlichtingsgelegenheden aan inburgeringcursisten, bij festivals, door oproepen in huis-aan-huisbladen, verspreiding van posters en flyers door de stad en natuurlijk door deelnemers die het verder vertellen. Naast deze activiteiten speelt de inzet van andere Rotterdamse organisaties een grote rol. Twee keer per jaar organiseert Welkom in Rotterdam een activiteit voor de deelnemers. In het voorjaar een boottocht en in het najaar een 'Welkomcafé'. Naast het bellen van deelnemers en het versturen van evaluaties, zijn deze activiteiten een goede gelegenheid voor het team van Welkom in Rotterdam om ervaringen te horen van de oude en nieuwe Rotterdammers.

2.4 Vijf jaar Welkom in Rotterdam

Vanaf de start van Welkom in Rotterdam in 2005 tot december 2010 hebben 2173 oude en nieuwe Rotterdammers meegedaan. Een aantal van hen heeft vaker meegedaan. Er zijn in totaal 1689 koppels samen op pad gegaan. Met de subsidieverstrekker JOS is afgesproken dat Welkom in Rotterdam 300 koppels realiseert per jaar. In het vijfjarig bestaan, heeft Welkom in Rotterdam niet alleen oude en nieuwe Rotterdammers gemixt. Ook zijn bijvoorbeeld Hindoestaanse mensen van Stichting Lallah Rookh uit de deelgemeente Feijenoord op pad geweest met mensen van Stichting Charlois 55+. En inwoners uit Delfshaven hebben kennisgemaakt met mensen uit Hillegersberg, oude en nieuwe Crooswijkers hebben elkaar beter leren kennen en hebben samen mooie en minder mooie plekken in Crooswijk gefotografeerd. Ook zijn internationale studenten op pad gegaan met Rotterdamse studenten en maakten Turkse imams in opleiding kennis met oude Rotterdammers. Momenteel bestaat het team van Welkom uit Rotterdam uit vijf betaalde krachten. Naast het vaste team zijn er verschillende vrijwilligers werkzaam. Zoals voor elke gesubsidieerde organisatie geldt, is het elk jaar weer spannend of opnieuw geld zal worden ontvangen. Een van de redenen waarom Welkom in Rotterdam haar inspanningen wil laten evalueren is dan ook dat men met het onderzoek de waarde van het project nader wil omschrijven en onderbouwen.

3 Theoretische verkenning

3.1 Inleiding

In dit onderzoek worden deelnemers aan Welkom in Rotterdam – zowel oude als nieuwe Rotterdammers – gevraagd naar hun opvattingen over de ontmoetingen met elkaar. Dit wordt gedaan aan de hand van vragen over de samenstelling van hun sociale netwerken, hun motivaties om de ‘ander’ te ontmoeten, de interacties die de ontmoetingen opleveren en, ten slotte, hun (veranderende) beeldvorming over zichzelf en de ‘ander’. Onderzocht wordt of de ontmoetingen een bijdrage leveren aan oplossingen voor problemen rond sociale cohesie in een immigratiesamenleving. In 3.2 zullen we verschillende aspecten van sociale cohesie in de immigratiesamenleving nader duiden. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie (3.3) waarin we implicaties van de literatuurverkenning voor het onderzoek kort beschrijven.

3.2 Sociale cohesie in de immigratiesamenleving

Sociale cohesie is een begrip uit de sociologie en gaat over sociale samenhang in de maatschappij. Het begrip wordt ook wel omschreven als ‘kleefkracht’. Kort gezegd verwijst sociale cohesie naar de mate van verbondenheid en solidariteit binnen groepen en gemeenschappen (Bergman en Glass 2000). Steeds vaker wordt het ervaren gebrek aan sociale cohesie op één lijn gesteld met het niet-integreren van allochtonen. In het integratiedebat van de laatste jaren, verwoorden autochtone deelnemers herhaaldelijk en met verve hun zorgen en woede over allochtonen die de verworvenheden van de liberale, moderne Nederlandse cultuur (zoals bijvoorbeeld de gelijke behandeling van mannen, vrouwen en homoseksuelen) lijken af te wijzen. Dit uit zich volgens hen in de terugtrekkende beweging van allochtonen in eigen wijken en verenigingen, in het blijven spreken van de eigen taal en het houden van het eigen of een dubbel paspoort (Veldboer et al. 2007). Waar het multiculturalisme uit ging van gelijkwaardigheid van culturen, die naast elkaar konden bestaan, wordt thans benadrukt dat allochtone groepen zich moeten aanpassen aan de dominante cultuur. Dikwijls wordt de oorzaak voor een gebrek aan contact gereduceerd tot een kwestie van onwil aan de kant van allochtonen: ‘zij’ richten zich alleen op de eigen groep en ‘willen’ niet integreren. Blokland (2005) beschrijft hoe in de jaren tachtig en negentig een andere ‘retoriek van de onwil’ bestond. In die tijd werd geproblematiseerd dat de autochtone bevolking in de stadswijken geen contact ‘wilde’ maken met allochtonen. Zij werden beschuldigd van racisme. In het huidige discours staat de onwil van de autochtonen in het geheel niet ter discussie. Racisme is een woord dat nauwelijks meer wordt gebruikt (idem 2003). De onwil van allochtonen, en van moslims in het bijzonder, staat nu centraal. Wanneer men sociale cohesie echter louter als het resultaat van integratie beschouwt, is het gevaar groot dat de invloed van racisme en de ‘witte vlucht’ van autochtonen buiten het blikveld blijven. Het terugtrekgedrag van allochtonen in eigen kring kan immers ook worden gezien als een reactie op de ervaren marginalisatie (“Ze moeten ons niet”).

Wie het probleem van sociale cohesie vereenvoudigt tot een ‘allochtonenprobleem’ gaat volgens Blokland voorbij aan de kern ervan:

“Wie van sociale samenhang een kwestie van ‘willen’ maakt, reduceert het probleem tot enkele ‘onwillige’ groepen. Mensen met racistische ideeën ‘willen’ geen bindingen met allochtonen. Net zoals jonge moslima’s die plots een sluier gaan dragen, geen aansluiting ‘willen’ met de Westerse samenleving. We interpreteren deze uitingen als onwil van starre individuen die vast houden aan ‘hun cultuur’ (‘de’ Westerse of ‘de’ islamitische). Maar eigenlijk verhouden deze racisten en jonge moslima’s zich tot bepaalde fenomenen in onze samenleving” (Blokland 2006: 6).

De problemen rond sociale cohesie in een immigratiesamenleving bestaan volgens Blokland uit twee algemenere fenomenen die ons allemaal aangaan, namelijk het sterk gescheiden blijven van sociale netwerken en een gebrek aan vertrouwen. We lichten beide fenomenen toe.

3.2.1 Gescheiden sociale netwerken

Vanuit het netwerkperspectief bekeken, bestaat de samenleving uit een oneindige hoeveelheid netwerken van mensen die op de meest uiteenlopende manieren met elkaar verbonden zijn. De wijze waarop en de mate waarin verschillende netwerken (gemeenschappen) met elkaar in contact komen, maken het verschil tussen een samenleving die gekenmerkt wordt door sociale binding dan wel door fragmentatie (Aarts en Daring 2006). Een sociaal netwerk is het geheel van relaties waarmee mensen zich omringen: familie, vrienden, kennissen, collega's, burens, enzovoorts. De omvang van een sociaal netwerk verschilt van mens tot mens. Het behoren tot een netwerk heeft een meerwaarde. Deze meerwaarde wordt opgebouwd in de relaties met anderen. Relaties zorgen voor contacten en hulpbronnen die nuttig zijn bij de uitbouw van het leven. Mensen ontvangen steun en zijn binnen een netwerk zelf ook meer geneigd om hulp te bieden aan wie dat nodig heeft. De meerwaarde die mensen uit een sociaal netwerk halen is niet altijd tastbaar. Het gaat om zaken als vertrouwen, engagement, burgerschap, gedeelde waarden en normen, enzovoorts. Mensen met een uitgebreider netwerk hebben meer vertrouwen en minder vrees om in interactie te treden met anderen. Ze vertonen een groter gevoel van betrokkenheid bij de samenleving (Putnam 1993). Netwerken zijn dus niet alleen belangrijk om een individu vooruit te helpen, maar ook voor de kwaliteit van de samenleving als geheel.

Toenemende segregatie

De laatste jaren zijn diverse studies uitgevoerd naar de mate van interetnisch contact tussen allochtonen en autochtonen (Van der Laan Bouma-Doff 2004; Dagevos 2005). Op basis van deze onderzoeken kunnen we concluderen dat overbruggende contacten in de dagelijkse praktijk van de immigratiesamenleving moeilijk tot stand komen. De netwerken van allochtonen en autochtonen raken niet gemakkelijk vermengd. Bijna de helft van de autochtone Nederlanders onderhoudt geen contact met allochtonen en omgekeerd hebben Turkse en Marokkaanse Nederlanders eveneens weinig contact met autochtonen; daar is bij hen slechts in respectievelijk 29 en 27 procent van de gevallen sprake van (Dagevos 2005). Er is de facto tot op grote hoogte sprake van een apartheidssysteem, met witte en zwarte scholen, witte en zwarte wijken, witte en zwarte netwerken, enzovoorts. In Nederland zit bijvoorbeeld zeventig procent van de niet-blanke leerlingen op een zwarte school; in de vier grote steden geldt dat zelfs voor bijna tachtig procent (Dagevos 2005). Ook het Jaarrapport Integratie 2009 stelt:

“De woon- en schoolsegregatie is aanzienlijk en neemt eerder toe dan af. Vooral in de grote steden zijn er tal van buurten waar bijna geen autochtone Nederlander meer woont en ook komen niet-westerse leerlingen op menige school geen autochtoon kind meer tegen” (Gijsberts en Dagevos 2009).

In ditzelfde rapport wordt geconstateerd dat het percentage huwelijken dat Turkse en Marokkaanse Nederlanders sluiten met autochtone Nederlanders al jarenlang stabiel is op een laag niveau, namelijk tien procent. Het ontbreken aan contacten in de sfeer van wonen en scholing wordt niet of nauwelijks gecompenseerd in werelden van werk, vrije tijd of liefde. Sterker nog, segregatie in de ene sfeer heeft vaak segregerende effecten in andere sferen (Veldboer et al. 2007).

Sterke en zwakke banden

Granovetter (1973) maakt binnen sociale netwerken onderscheid tussen ‘strong ties’ en ‘weak ties’. Sterke bindingen zijn intensieve, veelal langdurige contacten met vrienden en familieleden. Zwakke bindingen zijn lossere relaties. Deze banden zijn van kortere duur, minder hecht en intiem en hebben een lager reciprociteitgehalte. Volgens Granovetter wordt de sterkte van een relatie bepaald door vier factoren:

“The strength of a tie is a (probably linear) combination of the amount of time, the emotional intensity, the intimacy (mutual confiding) and the reciprocal services which characterize the tie”

(idem 1973: 1361). Naast sterke en zwakke bindingen onderscheidt Granovetter ‘absent ties’. Hieronder verstaat hij banden die niet of nauwelijks aanwezig zijn of onbelangrijk (lijken te) zijn. Het ontbreken van zwakke bindingen duidt op ‘absent ties’ en, daaruit voortvloeiend, het bestaan van gescheiden netwerken. Granovetter beargumenteert dat juist zwakke bindingen belangrijk zijn

voor het verkrijgen van nieuwe informatie: *“Weak ties are more likely to link members of different small groups than are strong ones, which tend to be concentrated within particular groups”* (idem 1973: 1376). De personen met wie men zwakke bindingen onderhoudt, bewegen zich in andere sociale netwerken. Deze bindingen kunnen meer relevante informatie verschaffen, omdat de informatie die ze verschaffen niet afkomstig is uit het dichte netwerk dat om het individu heen te vinden is en waarin eigenlijk bijna geen nieuwe informatie binnenkomt.

Bridging en bonding

De Amerikaanse politicoloog Putnam (2000) werkt in zijn onderzoek naar sociale structuren het onderscheid tussen sterke en zwakke bindingen verder uit. Putnam spreekt daarbij over ‘bonding’ (samenbindend) en ‘bridging’ (overbruggend) sociaal kapitaal, dat in de praktijk in allerlei combinaties voorkomt. Samenbindend sociaal kapitaal kan gezien worden als de opbrengst van sterke sociale bindingen tussen mensen uit dezelfde sociale groep waar wederzijds vertrouwen, solidariteit en steun van belang is. Overbruggend sociaal kapitaal wordt daarentegen gegenereerd uit contacten met leden van andere groepen, bijvoorbeeld de sociale relaties tussen leden van verschillende etnische groepen. Het gaat hierbij vaak om zwakke bindingen. Putnam gelooft in een heropbouw van het sociaal kapitaal en noemt daarbij het belang van ‘bridging’ voor pluralistische samenlevingen: initiatieven die mensen de mogelijkheid geven contacten te hebben met mensen die anders zijn dan henzelf. Een enkel overbruggend contact kan volgens Putnam meer informatie opleveren dan binnen de hele eigen kring beschikbaar is; dit noemt hij ‘the strength of weak ties’ (idem 2000). Het biedt onder meer de mogelijkheid om de eigen maatschappelijke positie te verbeteren.

3.2.2 Sociaal vertrouwen

Sociaal vertrouwen gaat over betrokkenheid van mensen bij elkaar. Fukuyama beschrijft het begrip sociaal vertrouwen als een (collectieve) verwachting van een gemeenschap: men verwacht dat het gedrag van andere gemeenschapsleden eerlijk en coöperatief zal zijn en dat dit gedrag is gebaseerd op gemeenschappelijke normen (1995: 26). Wetenschappers, beleidsmakers en journalisten schetsen een somber beeld over sociaal vertrouwen in Nederland. Zo constateert Putnam in zijn recente werk ‘E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century’ (2007) dat immigratie en culturele diversiteit, sociale cohesie op de proef stellen en een rem vormen op het sociaal vertrouwen:

“In ethnically diverse neighbourhoods people tend to hunker down. Trust (even of one’s own race) is lower, altruism and community corporation rarer, friends fewer” (idem 2007: 137).

Sociaal vertrouwen is in Putnam’s woorden negatief gecorreleerd aan culturele diversiteit. De bevindingen van Putnam roepen vragen op over de toekomst van de immigratiesamenleving. Hij noemt het ontwikkelen van een nieuw, breder ‘wij’-gevoel de belangrijkste taak voor diverser wordende samenlevingen.

Sociaal vertrouwen situeert zich vooral op het lokale niveau. Gruijter et al. (2010) noemen het niveau van de buurt (directe leefomgeving) en dat van interacties tussen onbekenden (niet per se in de buurt). De voorbije vijftig jaar is door allerlei maatschappelijke veranderingen, zoals moderne communicatie- en transportmiddelen, de uitbouw van de verzorgingsstaat en de ontzuiling, de afhankelijkheid van de buurt en de burens voor levensonderhoud, vrije tijdsbesteding en sociale ondersteuning sterk verminderd. Het dalend buurtgebruik en de afbrokkeling van de buurt als ontmoetingsplaats veranderen de sociale relaties tussen inwoners: buurtbewoners zijn minder afhankelijk van elkaar, ontmoeten elkaar minder en beschikken over minder informatie om de andere sociaal te kunnen plaatsen. Hierdoor is het moeilijker de reactie van andere in te schatten. Als we mensen uit onze buurt niet meer kennen, weten we ook niet wie we kunnen vertrouwen en wie niet. Volgens Blokland (2006) is volledige desintegratie van het samenleven niet mogelijk: relaties met anderen in de stad zijn onvermijdbaar en het gedrag van die anderen beïnvloedt onmiskenbaar ons leven. De Poolse socioloog Sztompka (1999, geciteerd in Blokland 2006) maakt onderscheid in ‘trust’ (vertrouwen), ‘distrust’ (wantrouwen) en ‘mistrust’.

“Mistrust beschrijft het probleem dat we niet meer weten of we onze buurman moeten vertrouwen of wantrouwen. We leven in een onzekere situatie, waarin we bij gebrek aan kennis over de ander niet weten wat voor inschatting we over de ander moeten maken: we weten niet of we ons sociaal moeten identificeren of distantiëren van de ander” (Gruijter et al. 2010: 15).

Volgens Blokland (2006) en Van Der Zwaard (2010) is samenleven in de immigratiesamenleving mogelijk op voorwaarde dat we ‘publiek familiale relaties’ (opnieuw) erkennen en waarderen. Publiek familiale relaties zijn enerzijds contacten met onbekenden die bij herhaaldelijke ontmoetingen meer (her)kenbaar worden en beter sociaal te plaatsen zijn, anderzijds ontbreekt bij deze contacten (voorlopig) de vertrouwensband zoals bij vriendschaps- of familie relaties. Mensen die elkaar van gezicht herkennen, elkaar groeten en/of elkaar kort aanspreken worden door Milgram (1977, geciteerd in Lofland 1973: 60) ‘familial strangers’ genoemd: door ontmoetingen worden vreemden tot op zekere hoogte getransformeerd tot bekenden. Men gaat elkaar herkennen en er treedt publieke familiariteit (Blokland 2006) of vertrouwdheid (Van Der Zwaard 2010) op. Een geslaagde sociale identificatie, op basis van voldoende informatie opgedaan in interactie, zorgt voor vertrouwen in mensen. Verbondenheid op basis van herkenbaarheid verhoogt het veiligheidsgevoel (Jacobs 1972), is een investering in sociaal kapitaal, en stimuleert de leefbaarheid in de stad (Blokland 1997). Publieke familiariteit doorbreekt de stedelijke anonimiteit en zorgt ervoor dat iemand zich thuis voelt in zijn omgeving doordat actoren interpreteerbaar en voorspelbaar worden. Publieke familiariteit ontkent niet dat mensen (zeker in de stad) naast elkaar leven en dat dit samenleven door verschil in levensstijl spanningen met zich meebrengt. Publieke familiariteit betekent dat we deze verschillen leren kennen en erkennen zodat situaties en personen herkenbaar en voorspelbaar worden. Zonder contact en erkenning dreigen tegenstellingen uit te groeien tot irritatie, spanning, overlast en zelfs conflict. Familiariteit bevordert daarentegen toenadering en benadrukt het belang dat groepen elkaar niet uit het oog verliezen en zich bewust zijn van elkaars aanwezigheid (Gruijter et al. 2010). Het gaat bij publieke familiariteit nadrukkelijk om lichte, alledaagse contacten. De Belgische stadsantropologe Soenen (2001) merkt in haar studie naar alledaagse en vluchtige contacten tussen mensen in winkels en trams op dat mensen niet steeds de behoefte hebben om zich terug te trekken in anonimiteit om zichzelf te beschermen tegen vreemden en vreemde situaties. Relaties met vreemden vormen bij uitstek het kenmerk van de stad en deze kortstondige uitwisselingen met vreemden maken het leven in de stad avontuurlijk en aantrekkelijk. De stad is voor vele inwoners en gebruikers naast een plek om te consumeren, te werken of te ontspannen, ook een plaats waar men ongegeneerd anders kan zijn, waar men anderen en anders-zijn kan ontmoeten en ontdekken:

“Deze niet duurzame relaties vinden mensen aantrekkelijk en creëren een hier-en-nu gevoel van behoren. [...] Door small talk wordt de vreemde iets minder ‘zij’ en iets meer een ‘wij’, maar het wordt geen bekende” (Soenen 2001: 20).

3.3 Conclusie

We kozen in dit hoofdstuk voor de bespreking van literatuur die de centrale onderzoeksvraag nader specificeert in de richting van eventuele effecten die ontmoetingsprojecten op problemen rond sociale cohesie in een immigratiesamenleving hebben. Onze literatuurverkenning laat zien dat ‘bridging’ en ‘sociaal vertrouwen’ mogelijke graadmeters zijn waarmee we het effect van de ontmoetingen kwalitatief kunnen vast stellen.

4 Methode van onderzoek

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zetten we een aantal belangrijke methodische keuzes uiteen. We beargumenteren waarom we hebben gekozen voor kwalitatief onderzoek (4.2). Vervolgens bespreken we in 4.3 de opzet van het onderzoek. In 4.4 gaan we in op de selectie van mixbijeekkomsten en gesprekspartners. Tenslotte besteden we in 4.5 aandacht aan de status van de bevindingen.

4.2 Kwalitatief onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd via een kwalitatieve methode. Kwalitatief onderzoek is van toepassing wanneer het gaat om gebeurtenissen of verschijnselen waar we nog niet veel van af weten. Dat is hier het geval: bij aanvang van het onderzoek wisten we nog bijna niets over de ervaren waarde van georganiseerde interculturele ontmoetingen voor deelnemers en was er behoefte aan exploratie. In kwalitatief onderzoek gaat het vooral om het verkrijgen van een dieper inzicht in hoe mensen denken over een bepaald onderwerp en vooral ook waarom. In dit onderzoek gaat het om percepties en interpretaties van oude en nieuwe Rotterdammers. We zijn op zoek naar de frames die de betrokkenen naar voren brengen over de interculturele ontmoetingen, over 'de ander' en over zichzelf. Frames laten zich goed onderzoeken wanneer mensen de gelegenheid krijgen om hun eigen verhaal te vertellen. We hebben daarom gekozen voor de methoden van topic interviews en participatieve observatie. Kwalitatief onderzoek houdt in dat het niet gaat om aantallen of om een statistisch representatief interview resultaat, maar om zoveel mogelijk ideeën, argumenten en informatie over een bepaald onderwerp boven tafel te krijgen en die vervolgens goed onderbouwd en in een logisch verband te presenteren. Het analyseproces, bestaande uit interpretatie en categorisering van de onderzoeksdata is zo expliciet mogelijk weergegeven waarbij het gebruik van data wordt geïllustreerd aan de hand van citaten van gesprekspartners.

4.3 Onderzoekopzet

Het onderzoek vond plaats in de periode februari tot en met augustus 2010. Het kan worden verdeeld in grofweg vier fasen – oriëntatie, dataverzameling, analyse en verslaglegging – die elkaar deels hebben overlapt. Hierna zullen we elke fase kort toelichten.

Oriëntatie

De oriëntatiefase bestond uit het lezen van literatuur over allerlei zaken die met het onderwerp te maken hebben, variërend van krantenartikelen, jaarverslagen en beleidsstukken tot wetenschappelijke artikelen. Ook hebben we verkennende gesprekken gevoerd met medewerkers van Welkom in Rotterdam. De eerste fase heeft geresulteerd in een uitgewerkt onderzoeksvoorstel inclusief een theoretisch kader en een bijbehorende lijst van gespreksonderwerpen.

Dataverzameling: participerende observatie en topic interviews

De fase van dataverzameling is gestart met het participatief observeren van ontmoetingen van drie koppels. Het doel van de observaties was om de belevingswereld van de onderzochte groepen zo goed mogelijk te leren begrijpen en om boven water te krijgen wat mensen met elkaar uitwisselen als ze iets met elkaar gaan ondernemen. Wat gaan ze doen? Hoe is de sfeer? Wat komt er ter sprake? Wat wordt uitgewisseld? Van alle observaties hebben we, soms ter plekke en soms zo snel mogelijk daarna, aantekeningen gemaakt. Observatie legt uiteraard alleen de waarneembare zaken vast en niet de motieven die erachter schuilgaan. Interviews is de aangewezen weg om data te verzamelen als je iets te weten wilt komen over attitudes, opinies of kennis. We hebben gekozen voor topic interviews omdat het ons de meest aangewezen manier leek om interpretaties en waarnemingen van de gesprekspartners te verzamelen. Bij het topic interview wordt gebruik gemaakt van een lijst met gespreksonderwerpen die fungeert als een leidraad voor het gesprek (zie Appendix 1). Deze thema's zijn ter voorbereiding op de

gesprekken omgewerkt in een aantal concrete vragen die aangepast zijn aan de subgroepen. We hebben in totaal eenentwintig interviews gevoerd: negen interviews met oude Rotterdammers en twaalf interviews met nieuwe Rotterdammers. De interviews hadden een gemiddelde duur van 45 minuten: variërend van 30 minuten tot ruim twee uur. De meeste gesprekspartners zijn thuis geïnterviewd. Alle interviews zijn opgenomen, later uitgeschreven en gestructureerd aan de hand van de onderzoeksthema's.

Analyse

Deze fase omvatte de analyse van de verkregen informatie. De uitgeschreven observaties en interviews zijn herhaaldelijk gelezen en met elkaar vergeleken. Delen van de teksten zijn vervolgens gecodeerd, gecategoriseerd en geïnterpreteerd aan de hand van theorieën en concepten. Tevens is een aanvullende literatuurstudie uitgevoerd.

Verslaglegging

De laatste fase betrof de verslaglegging van het onderzoek, in eerste instantie in de vorm van een masterscriptie (Muijres 2010) en later verder uitgewerkt in dit onderzoeksrapport. Heen en weer bewegend tussen het empirische materiaal en de literatuur hebben de gedachten zich uitgekristalliseerd die we in dit rapport presenteren. Omwille van de privacy van de gesprekspartners maken we in dit rapport gebruik van verzonnen namen.

4.4 Selectie van bijeenkomsten en gesprekspartners

De oude en nieuwe Rotterdammers die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd, namen deel aan de mixbijeenkomsten die Welkom in Rotterdam organiseerde in samenwerking met de inburgeringsorganisaties Ooverbruggen en ROC Zadkine. Inburgeringscursisten werden gekoppeld aan oude Rotterdammers uit het bestand van Welkom in Rotterdam. Het zijn deze mixbijeenkomsten die centraal staan in het onderzoek. De selectie heeft twee belangrijke gevolgen. Ten eerste bestaat de groep nieuwe Rotterdammers vanwege deze selectie uitsluitend uit inburgeringscursisten die zich door inmenging van een inburgeringsorganisatie hebben opgegeven voor Welkom in Rotterdam. De mixbijeenkomsten en uitstapjes vonden tijdens lestijd plaats. Ten tweede geldt dat van het totaal aantal deelnemers aan deze mixbijeenkomsten (108) ruim 83 procent vrouw was, zowel bij de oude Rotterdammers als bij de nieuwe Rotterdammers. Dat het merendeel van de deelnemers vrouw is correspondeert met het algemene beeld van Welkom in Rotterdam: bijna tweederde van alle deelnemers in de periode sinds de oprichting van Welkom in Rotterdam in 2005 tot en met september 2010 is vrouw. Mede omdat de onderzoekers zelf ook vrouwen zijn hebben we enkel vrouwen geselecteerd. Vanwege het wederzijdse karakter van interculturele verhoudingen zijn zowel oude als nieuwe Rotterdammers object van studie.

Pas op de plaats

Tijdens het interviewen viel op dat voor de nieuwe Rotterdammers de doelstelling en context van het onderzoek niet altijd duidelijk waren. Dikwijls speelden een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal en een gebrekkige kennis van het publieke en politieke debat waar dit onderzoek inpast hierin een rol. We hebben daarom meer nieuwe Rotterdammers geïnterviewd dan oude Rotterdammers. Daarnaast hebben we gesprekken gevoerd met drie taalcoaches (werkzaam voor de betreffende inburgeringsinstanties). Op die manier hebben we geprobeerd om binnen de beschikbare middelen en tijd een zo evenwichtig mogelijke verhouding te vinden tussen de subgroepen. Toch moeten we concluderen dat het zwaartepunt van dit onderzoek inhoudelijk is komen te liggen op oude Rotterdammers, omdat deze mensen simpelweg veel meer te vertellen hadden. We maken daarom een pas op de plaats: de ambitie om topic interviews te voeren met nieuwe Rotterdammers zonder gebruik te maken van tolken bleek binnen het bestaande tijdsbestek te hoog. Hier ligt dus een belangrijk veld voor vervolgonderzoek. De moeizame interviews met nieuwe Rotterdammers hebben geresulteerd in summier beschrijvingen van de perspectieven van nieuwe Rotterdammers, zoals onder anderen in hoofdstuk acht duidelijk wordt.

4.5 Status van de bevindingen

Zoals gezegd is dit onderzoek uitgevoerd volgens een kwalitatieve methode, waarbij de nadruk lag op een systematische interpretatie van de verhalen die oude en nieuwe Rotterdammers met betrekking tot hun deelname aan het ontmoetingsproject vertelden. Het gaat er niet om generaliserende uitspraken te doen, geldend voor de hele onderzoeksgroep op basis van representatieve aantallen. In een casestudy wordt de context juist meegenomen als belangrijke verklarende factor. Het is echter een misvatting te veronderstellen dat op basis van een kwalitatieve, single casestudy geen uitspraken kunnen worden gedaan die verder reiken dan het specifieke geval. Mits zorgvuldig en systematisch opgezet en uitgevoerd komen middels kwalitatief onderzoek mechanismen en patronen naar voren die theoretisch kunnen worden herkend en verklaard en daarmee ook van toepassing zijn in andere contexten (Flyvbjerg 2007). De specifieke casestudy geldt dan als zorgvuldig onderbouwd voorbeeld voor vergelijkbare gebeurtenissen of verschijnselen.

Deel 2
Resultaten

5 Gescheiden netwerken

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we hoe de sociale netwerken van oude en nieuwe Rotterdammers, los van het project zijn samengesteld. Hiermee geven we antwoord op de eerste deelvraag: *Hoe gemengd zijn de sociale netwerken van deelnemers los van het project?* Hierbij letten we op de samenstelling van het netwerk (homogeen, heterogeen) en het bestaan van bindingen tussen oude en nieuwe Rotterdammers (sterk, zwak, absent). In 5.2 komen de sociale netwerken van nieuwe Rotterdammers aan bod; in 5.3 die van oude Rotterdammers. Tevens dient dit hoofdstuk als een kennismaking met de mensen die hebben deelgenomen aan dit onderzoek. Beide paragrafen gaan eerst in op een aantal achtergrondkenmerken van de onderzoeksgroepen. We ronden het hoofdstuk af met een concluderende samenvatting (5.4).

5.2 Netwerken van nieuwe Rotterdammers

5.2.1 De respondenten

Onder nieuwe Rotterdammers verstaan we in dit onderzoek: mensen tussen de 18 en 88 jaar; die in het buitenland geboren zijn; die kort of lang in (de directe omgeving van) Rotterdam wonen; die een inburgeringscursus volgen. De gemiddelde leeftijd van de geïnterviewde nieuwe Rotterdamse vrouwen bedraagt 42,5 jaar, met uitschieters van 22 tot 58 jaar. Op één vrouw na, hebben ze allemaal kinderen, variërend van één tot zeven kinderen. Het merendeel van de vrouwen is getrouwd. Twee zijn weduwen en twee zijn alleenstaande moeders. De vrouwen wonen in de deelgemeentes Delfshaven (5), Noord (5) en Charlois (2). Tien vrouwen rekenen zichzelf tot een religieuze groepering: acht vrouwen zijn islamitisch en twee vrouwen zijn christelijk. De overige twee vrouwen zijn niet religieus. De vrouwen zijn geboren in zeven verschillende landen. Het gaat dus om 'eerste generatie' migranten. De grootste groep (10) komt uit niet-westerse landen: Turkije (4), Marokko (2), China (1), Brazilië (1), Nederlandse Antillen (1) en Eritrea (1). Twee vrouwen komen uit een westers land, namelijk Polen. Gemiddeld genomen verblijven de vrouwen al een flinke poos in Nederland, namelijk 13,5 jaar. De verblijfsduur van de vrouwen loopt echter uiteen van 1 tot 30 jaar. Het is daarom relevant om een onderscheid te maken tussen 'nieuwkomers' (4) en 'oudkomers' (8). Nieuwkomers hebben zich na 1 januari 2007 gevestigd in Nederland. Deze vrouwen zijn tussen de 1 en 2 jaar in Nederland en komen uit Polen, Brazilië en de Nederlandse Antillen. 'Oudkomers' zijn mensen die zich vóór 1 januari 2007 gevestigd hebben in Nederland. Zij zijn tussen de 6 en 30 jaar in Nederland en komen uit Turkije, Marokko, Eritrea en China. Mensen migreren over het algemeen om hun levensomstandigheden te verbeteren. Voor degenen die gaan emigreren is de beslissing om dat te doen niet altijd gemakkelijk. Het hangt er bijvoorbeeld van af wie er achter blijven in het herkomstland, hoe ver het nieuwe land van het herkomstland vandaan ligt, of er mogelijkheden zijn om (tijdelijk) terug te keren, enzovoorts. Het zijn allemaal redenen die de beslissing over het migreren moeilijker of juist makkelijker maken. De meeste vrouwen gaven aan gemigreerd te zijn vanwege werk en inkomen, gezinshereniging en/of studie. Het werk- en studieaanbod en het sociale zekerheidstelsel van Nederland noemt men als concrete aanleiding. Voor de gesprekspartners uit Turkije en Marokko geldt dat hun echtgenoten vaak al eerder naar Nederland migreerden. De vrouwen kwamen na en stichtten hier vaak een gezin. Een andere vrouw kreeg in haar land van herkomst (Brazilië) een relatie met een Nederlandse man en besloot voor hem naar Nederland te migreren. Voor een aantal vrouwen was het echter geen vrije keuze om naar Nederland te komen. Één vrouw is een politiek vluchteling uit Eritrea. Zij is met haar gezin via Saoedi Arabië naar Nederland gevlucht. Een andere vrouw is via mensenhandelaren uit China naar Nederland gesmokkeld. Zij heeft in Nederland als minderjarige gedwongen in de prostitutie gewerkt en is uiteindelijk opgevangen in een centrum voor alleenstaande minderjarige asielzoekers. De nieuwe Rotterdamse vrouwen blijken over het algemeen weinig scholing gehad te hebben in hun herkomstland. Het grootste deel heeft alleen (een aantal jaar) basisonderwijs gevolgd. In sommige gevallen hebben ze het basisonderwijs zelfs al voortijdig moeten beëindigen. Redenen hiervoor zijn het politieke klimaat, de veiligheid en de mate waarin men het kon opbrengen om de kosten voor het onderwijs te voldoen. Een aantal

vrouwen zijn naar de Koranschool geweest waar ze werden onderwezen in de Koran. Twee vrouwen zijn helemaal niet naar school gegaan in het herkomstland. De voornaamste reden hiervoor was dat er geen geld was. De gesprekspartners hebben dus relatief weinig tijd doorgebracht in een belangrijk socialisatiekanaal van de samenleving: de school. Een uitzondering hierop vormen twee vrouwen uit Polen en Brazilië; zij hebben middelbaar- en hoger onderwijs gevolgd. Bijna alle vrouwen hebben een inburgeringsplicht. Men heeft pas aan de inburgeringsplicht voldaan als het inburgeringsexamen is gehaald. Alle vrouwen volgen drie dagdelen per week een inburgeringscursus bij Ooverbruggen of ROC Zadkine. Vier vrouwen hebben op dit moment een baan en één vrouw geeft aan op zoek te zijn naar een baan. Één van de vrouwen is gastouder en een ander werkt als kamermeisje in een hotel. Twee andere vrouwen verrichten inpak- en schoonmaakwerk. Één van de vrouwen heeft vrijwilligerswerk gedaan in een bejaardentehuis, een ander is momenteel op zoek naar vrijwilligerswerk. Twee andere vrouwen fungeren wekelijks als oppasoma voor hun kleinkinderen. De sociaaleconomische positie van de meeste vrouwen is kwetsbaar te noemen. Veel gesprekspartners zijn afhankelijk van een bijstandsuitkering of WAO. Andere vrouwen hebben een baan of werkende echtgenoot, maar zijn veelal werkzaam in lagere arbeidsmarktsectoren. We veronderstellen dat de inkomsten gering zijn en dat de meeste vrouwen leven van een salaris rond het sociaal minimum.

5.2.2 Samenstelling van de netwerken

Voor het merendeel van de nieuwe Rotterdamers geldt dat ze het meeste contact hebben met (schoon)familie. Als de familie in Nederland of Rotterdam woont, is er sprake van hechte contacten. De fysieke nabijheid van familie maakt dat het contact zeer laagdrempelig is en dat men elkaar haast dagelijks ziet. Een vrouw uit Turkije:

“Ja, mijn familie bijna elke dag samen. Samen praten, samen thee drinken, samen eten...”

Vaak woont de (schoon)familie in dezelfde straat of buurt. Veel vrouwen geven aan dat het vaak de schoonfamilie is die in Nederland woont, terwijl hun eigen familie in het land van herkomst verblijft. Van den Berg (2007) laat in haar onderzoek zien dat de steun die Marokkaanse vrouwen uit de eigen familie krijgen aanzienlijk verschilt van de steun die ze van de schoonfamilie krijgen. Het volgende citaat doet vermoeden dat dit ook voor deze vrouw uit Turkije geldt:

“Ik heb geen familie in Nederland. Ik ben alleen. Maar van mijn man veel familie in Nederland. Maar is mijne niet. Is anders.”

De vrouwen met familie in het land van herkomst missen hun familieleden. Transnationaal contact, zoals reizen en telefoneren, is duur. Geldgebrek bemoeilijkt het transnationaal contact. Toch brengen veel vrouwen, mits het financieel mogelijk is, vakanties door bij familie in het herkomstland, zoals het volgende citaat laat zien:

“Één keer in twee jaar ik ga naar Turkije. Dit jaar niet, jammer... Één jaar wachten en dan ga ik naar Turkije, inshallah, inshallah.”

Alle vrouwen blijken daarnaast sociale contacten, zoals vrienden en kennissen, in Nederland te hebben opgedaan. Bij sommigen blijft dit contact beperkt tot één of twee vrienden, anderen hebben uitgebreide netwerken met veel vrienden en kennissen. Dikwijls zijn de vrienden eveneens gemigreerd uit het herkomstland. De belangrijkste factor voor de vorming van landgenotennetwerken lijkt taalbeheersing te zijn. Met mensen uit hetzelfde herkomstland communiceert men makkelijk. Of men zoekt elkaar op om samen bepaalde tradities en feestdagen te vieren, zoals het volgende citaat van een vrouw uit Eritrea verduidelijkt:

“In weekend ik ga naar mijn vrienden uit Eritrea. Of zij komen naar mij. Als mensen trouwen, samen feest maken. Als mensen dood, ook samenkomen. Ook feestdagen. Alles altijd. Is goed.”

Het gaat vooral om sociale banden met vrouwen. Een sociale band met een man die geen directe familie is, is vaak onacceptabel, gezien de gender normen. Met vriendinnen delen de vrouwen wel veel. Het gaat vaak om vrouwen in dezelfde sociale positie. Vaak refereert men in de interviews

naar één specifieke vriendin. Deze vriendschappen lijken in de hechtheid en frequentie op familiebanden. De respondenten vertellen over hun vriendin alsof het een zus is. De meeste vrouwen geven aan ook contact te hebben met andere culturele groepen, voornamelijk in de vorm van burenccontacten. Twee Turkse vrouwen vertellen over het contact met hun buurvrouwen:

“Surinaamse en Marokkaanse buurvrouw, komt ook naar mijn huis. Mensen is mensen. Sommige mensen is aardig, sommige mensen is anders.”

“Mijn buurvrouw is Marokkaans. Klein beetje praten. ‘Hoe gaat het? Goed!’ Kort gesprekje.”

Daarnaast fungeert de inburgeringscursus als een bron voor contacten met andere culturele groepen. Naast hun doel om de Nederlandse taal te leren, blijkt uit de interviews dat de vrouwen de daar opgedane sociale contacten waardevol vinden. Ze kunnen op die manier drie dagdelen per week (legitiem) uit huis gaan, met andere vrouwen praten, thee drinken en lachen om die vreemde en moeilijke Nederlandse taal. Een bepaalde sociale band wordt in de inburgeringscursus van meerdere keren les per week wel aangegaan. Voor veel vrouwen is dit van groot belang. De vrouwen ontmoeten via de inburgeringscursus vrouwen die leven in dezelfde soort omstandigheden, maar die geen lid zijn van hun familie- of landgenotennetwerk. Dat biedt inzicht en informatie van buiten hun gebruikelijke omgeving. Soms worden deze contacten ook voortgezet na of buiten de les. Het volgende citaat van een respondent uit Polen illustreert dit:

“In mijn cursus ik heb vriendinnen. Laura en Marta. Laura uit Argentinië, Marta uit Colombia. Samen praten. Samen met Marta gaan met bus naar Volendam. Volendam is attractiestad, mooie stad, veel toeristen. Dat was leuk. Fantastische dag, fantastisch weer, fantastische winkels. [...] In mijn cursus veel moslimvrouwen, Turkije vrouwen. Oh en mijn Poolse vriendin, haar man is Turkije man. Geen probleem. Ik heb goed contact met de andere mensen. Moslim, Turkije, geen probleem. Is goed mens, geen probleem.”

Het is opvallend dat de vrouwen benadrukken dat iedereen gelijk is en dat ze met niemand problemen hebben. Ze benadrukken dat er in alle culturen ‘goede en slechte mensen’ zijn. Dit kan verklaard worden door de sociale wenselijkheid van zulke uitlatingen. Ook de recente ontwikkelingen in beleid en debat kunnen hier een rol in spelen. De vrouwen zien op televisie of horen van anderen hoe sommige politici oordelend spreken over allochtonen, over de vrouwen zelf, en over hun kinderen. Ze benadrukken zelf geen problemen te ervaren in het samenleven met andere culturen.

Uit voorgaande bevindingen blijkt dat de sociale netwerken van nieuwe Rotterdammers buiten het ontmoetingsproject heterogeen zijn qua samenstelling. Het is echter opvallend dat er nauwelijks oude Rotterdammers in hun netwerken voorkomen. De meeste vrouwen geven aan geen of weinig Nederlandse vrienden te hebben omdat ze de Nederlandse taal niet goed beheersen. Een respondent uit Turkije komt tot de volgende slotsom:

“Ik niet goed Nederlands spreken, ik geen Nederlandse vriendinnen.”

Sommige zijn bang om taalfouten te maken en voelen zich daarom prettiger bij andere nieuwe Rotterdammers die eveneens moeite hebben met de Nederlandse taal. Een vrouw uit Polen verwoordt dit als volgt:

“Bij Nederlandse mensen, ik weet ik moet Nederlands praten. Ik moet echt. Maar soms ik durf niet.”

Naast de taal geven vrouwen aan cultuurverschillen te ondervinden in het aangaan van contact met oude Rotterdammers. Een vrouw uit Brazilië:

“Ik denk met Braziliaanse mensen heb je meer contact. Makkelijker. Jij gaat naar straat, naar bus bijvoorbeeld, en dan zeggen ze ‘heb jij voetbal gezien gisteren? ja?’ en dan praten, praten, praten. Iedereen is vriendelijk. Nederland is... nee. Ik denk het kost veel tijd voor vriendelijkheid. Dit is voor mij niet zo leuk. In Brazilië buurman en buurvrouw zeggen elke

dag 'Hallo, alles goed?' en dan blablablabla. ... En hier, soms praat buurvrouw met jou, soms niet. Vandaag praat, morgen niet. Voor mij is niet goed. Maar ik heb respect voor Nederlandse cultuur. Maar voor mij is de Braziliaanse beter. Is gezellig. Altijd mensen komen naar jouw huis. Eten, praten... In Nederland moet je een afspraak maken, altijd een afspraak maken. In Brazilië niet. Ik bel mijn vriendin en zeg 'Ben jij thuis? Ik kom, okay?'. Maar of ik om twee uur of vier uur kom, is niet belangrijk."

Tenslotte noemen vrouwen ook segregatie in wijken en buurten als verklaring voor het gebrek aan contacten met Nederlanders. Een vrouw uit de deelgemeente Delfshaven:

"Ik woon in Nederland, maar waar is Nederlandse mensen? Niet in mijn buurt."

En een respondent uit deelgemeente Charlois:

"In straat bijna alles is Turks. Ja, echt waar. Drie of vier Marokkanen, vijf of zes Antillianen, anderen Turks. Geen probleem. Alle mensen geen probleem. Echt waar. Alleen praten niet Nederlands."

Het contact met oude Rotterdammers lijkt in de meeste gevallen beperkt te blijven tot de meer formele contacten zoals met een taalcoach, maatschappelijk werker of huisarts. Op de vraag waar of wanneer ze in contact komt met oude Rotterdammers antwoordt een vrouw uit Eritrea:

"Bij de papieren. Als je bijvoorbeeld komt bij de Sociale Dienst, als ik ben ziek."

5.3 Netwerken van oude Rotterdammers

5.3.1 De respondenten

Onder oude Rotterdammers rekenen we: mensen tussen de 18 en 88 jaar; die in (de directe omgeving van) Rotterdam wonen; die de Nederlandse nationaliteit hebben of zich in elk geval gedeeltelijk identificeren met de Nederlandse en Rotterdamse samenleving; die niet heel recentelijk gemigreerd zijn. Daarnaast hebben zij een goede beheersing van de Nederlandse taal. Deze definitie maakt het mogelijk om ook mensen met een migratieachtergrond te erkennen als oude Rotterdammers. Er is geen absoluut onderscheid: nieuwkomers kunnen gevestigden worden (Elias en Scotson 1976: 28). Opvallend is de relatief hoge leeftijd van de oude Rotterdamse vrouwen. De gemiddelde leeftijd van de vrouwen bedraagt 62,9 jaar. Van de negen geïnterviewde vrouwen was slechts één vrouw jonger dan 50 jaar. Daartegenover staan acht vrouwen die de 50 zijn gepasseerd, waarvan vier de 60 en twee zelfs de 70 zijn gepasseerd. Vijf vrouwen zijn getrouwd, drie vrouwen hebben een vaste partner maar zijn niet getrouwd, en één vrouw heeft geen relatie. Zes vrouwen hebben (volwassen) kinderen. Van de negen vrouwen wonen er zes in Rotterdam, waarvan twee vrouwen in Hillegersberg, twee in Feijenoord, één in Noord en één in Charlois. Twee vrouwen komen uit Schiedam en één uit Capelle aan den IJssel. Zeven vrouwen zijn geboren in Nederland. Van deze groep heeft één vrouw langdurig in het buitenland gewoond, namelijk in Indonesië. Twee vrouwen hebben een migratieachtergrond. Zij zijn beiden met hun (toenmalige) echtgenoten gemigreerd naar Nederland. Het betreft een vrouw afkomstig uit Suriname en een vrouw afkomstig uit Duitsland. Al met al hebben drie vrouwen een referentiekader dat niet alleen gebaseerd is op het leven in Nederland, maar ook op dat in andere landen. Veel van de vrouwen zijn hoogopgeleid: één vrouw heeft een MBO opleiding afgerond, zes vrouwen hebben een HBO afgerond en één vrouw heeft een universitaire opleiding gevolgd. Één vrouw heeft alleen basisonderwijs gevolgd. Vier vrouwen zijn intussen met pensioen, maar hebben wel gewerkt in het verleden. Drie vrouwen hebben momenteel een betaalde baan. Één van hen werkt fulltime en de andere twee werken parttime en als zelfstandige. Één van de vrouwen is werkzoekend en één is werkloos. Op basis van deze gegevens veronderstellen we dat de meeste vrouwen in financiële zekerheid verkeren. Verder is het opvallend dat alle vrouwen op actieve wijze – en dikwijls op meerdere manieren – participeren in de maatschappij. Een verklaring kan gezocht worden in de beschikbaarheid van arbeidsvrije tijd bij 'ouderen'. Vrijwilligerswerk werd veertien keer genoemd. Voorbeelden van organisaties waarvoor men vrijwilligerswerk verricht zijn: Gilde Samenspraak, LOV Rotterdam, Humanitas, Stichting Islam & Dialoog, zorgcentra, cliëntenraden van woonzorg-

centra, enzovoorts. Lidmaatschap van verenigingen of organisaties werd vier keer genoemd. Voorbeelden zijn lidmaatschappen van de Ouderenbond, een tennisvereniging, een roeivereniging, enzovoorts. Mantelzorg – het helpen van familieleden of kennissen die hulpbehoevend zijn – werd twee keer genoemd. Één van de vrouwen heeft haar dementerende moeder tot haar overlijden verzorgd en een ander zorgt voor haar verstandelijk beperkte pleegdochter. Buurtparticipatie werd één keer genoemd. Één van de vrouwen zet zich in voor een buurtorganisatie. Ten slotte kwam politieke participatie één keer aan de orde. Één vrouw zet zich in voor een lokale en landelijke politieke partij.

5.3.2 Samenstelling van de netwerken

Hoe omschrijven oude Rotterdammers de sociale banden tussen henzelf en nieuwe Rotterdammers buiten het ontmoetingsproject? Uit de interviews blijkt dat geen van de oude Rotterdammers buiten hun deelname aan het ontmoetingsproject spontane, informele contacten onderhielden met nieuwe Rotterdammers. De netwerken van de geïnterviewde oude Rotterdammers zijn veelal homogeen qua samenstelling. Voor de oude Rotterdammers die wel al contacten hadden met nieuwe Rotterdammers buiten het ontmoetingsproject geldt dat deze contacten ontstaan zijn door het vrijwilligerswerk wat oude Rotterdammers verrichten bij bijvoorbeeld Gilde Samenspraak, LOV Rotterdam, Stichting Islam & Dialoog of Humanitas. Het gaat hierbij dus niet om spontaan ontstane, informele contacten, maar men heeft het contact met nieuwe Rotterdammers bewust opgezocht. Wil er überhaupt sprake zijn van intercultureel contact, dan moeten individuen van verschillende bevolkingsgroepen elkaar op zijn minst tegenkomen. Uit de interviews blijkt echter dat oude Rotterdammers veelal langs in plaats van met nieuwe Rotterdammers leven. De vrouwen noemen drie oorzaken. Ten eerste wordt culturele segregatie in wijken en buurten genoemd. De buurt of deelgemeente waarin iemand woont, is onderdeel van de Gelegenheidsstructuur van interculturele contacten. Veel vrouwen wonen in buurten waar vooral veel andere oude Rotterdammers wonen. In deze buurten zijn de spontane ontmoetingskansen met nieuwe Rotterdammers klein. Zo vertelt een vrouw uit Capelle aan den IJssel:

“Ik woon in Capelle en dat is nog helemaal wit. Ik zie nu wel dat er meer buitenlanders komen, maar tot voor kort was dat eigenlijk helemaal niet. Want er is daar ook geen sprake van zwarte scholen of zo, zoals je dat in Rotterdam hebt. Capelle is een voorstad van Rotterdam en zulke dingen spelen zich toch meestal in de grote steden af.”

Maar ook de omgang in gemengde wijken is het best te omschrijven als ‘living apart together’: de gewenste menging treedt niet of nauwelijks op. Het beetje interculturele contact dat bestaat, blijft beperkt tot het elkaar groeten op straat of in het portiek. Een vrouw uit deelgemeente Feijenoord vertelt:

“Bij mij in de flat woont van alles en nog wat. Turks, Marokkaans, Kaapverdisch. En Chinezen wonen er ook. Je ziet ze wel, in de lift bijvoorbeeld, maar het is niet zo dat je bij mekaar over de vloer komt. Dat niet, nee.”

In de verhalen van de oude Rotterdammers herkennen we de theorie van Putnam (2007): een ‘teveel’ aan culturele diversiteit en een (snelle) toename van diversiteit leiden ertoe dat het onderlinge vertrouwen tussen individuen en groepen en het vertrouwen in de samenleving als geheel afneemt. Onder die condities gedragen mensen zich als schildpadden: zij trekken zich terug en nemen afstand van anderen. Het gevolg is dat mensen uit verschillende bevolkingsgroepen dan juist minder met elkaar omgaan. In die zin zijn gemengde buurten bedrieglijk. Dit blijkt ook uit het citaat van een deelneemster uit deelgemeente Charlois:

“Ik heb in Bloemhof [deelgemeente Feijenoord] gewoond, maar dan ben ik weggegaan. Je hebt daar zoveel buitenlanders en die wonen zo geconcentreerd. Dáár waren de Antillianen, dáár waren Surinamers, dáár waren de Turken. Nou, daar ben ik weggegaan. Dat was mij te veel. Want dan voel ik me niet meer in mijn eigen land, zeg maar. Want je krijgt ook heel moeilijk contact. Die willen echt niet. [...] Maar hier aan de overkant [nieuwe woning in deelgemeente Charlois] wonen twee Marokkaanse families die spreken echt perfect Nederlands. Maar hoe komt dat? Je moet wel, want je woont met zoveel Nederlanders samen. [...] Maar dat ligt natuurlijk aan die huiseigenaren.”

Ten tweede wordt de stadsmentaliteit, die maakt dat bewoners anoniemer zijn voor elkaar en toch al minder contact hebben, door de respondenten genoemd. Er is een fysieke nabijheid van personen in de stad, maar tegelijkertijd zijn de sociale relaties afstandelijker (Soenen 2001).

“Hier in de stad heb je dat niet. Al zouden het oer-Rotterdamers zijn, dan heb je dat ook niet. Je gaat niet zomaar bij iemand koffie drinken.”

Ten derde wordt de stelling dat mensen van nature met gelijken omgaan genoemd. Mensen onderhouden doorgaans weinig contacten in de buurt. En als ze dat al doen, zoeken ze eerder mensen op met dezelfde culturele of sociaaleconomische achtergronden. Wanneer men gelijke opvattingen en ervaringen deelt, werkt dit sociale contacten in de hand:

“Je voelt je toch het beste thuis bij je eigen kringetje. Ik denk toch dat je daar makkelijker op terug valt. Mensen met je eigen achtergrond. Dat je elkaar beter begrijpt zonder woorden.”

Ook in situaties waar de vrouwen wel nieuwe Rotterdamers tegenkomen, leidt dit niet vanzelfsprekend tot contact. De vrouwen geven aan drempels te ondervinden bij contactpogingen. Een veelgehoord voorbeeld is het (verwachte) taalprobleem waarmee men te maken krijgt. Omdat nieuwe Rotterdamers de Nederlandse taal vaak niet (voldoende) beheersen, worden de kansen op goede interactie aanzienlijk verkleind. Taal blijft hoe dan ook een voorwaarde. Uit het volgende fragment blijkt dat ook de onzekerheid of iemand Nederlands spreekt een drempel vormt om spontaan contact aan te gaan:

“Als je hier bijvoorbeeld een Chinees ziet dan weet je toch ook nooit of hij Chinees spreekt of gewoon een Nederlander is? En bij een vrouw met hoofddoek en alles, daarbij heb ik dat ook.”

Een andere barrière is de ervaren afstandelijke houding van nieuwe Rotterdamers in het maken van contact. Eén van de vrouwen verwoordt dit als volgt:

“Ik vind het heel jammer dat die moslimvrouwen die hier hun kindertjes naar school brengen mij niet aankijken als ik ze tegen kom. Of gewoon gedag zeggen. Ze kijken naar de grond of naar elkaar en praten hun eigen taal. Ook al zeg ik dan wel eens iets over het kind of zo... Nee, ze kijken je echt niet aan. En in de winkel dan vraag ik ook wel eens ‘wat zoekt u?’ of zo. Dus ik spreek ze wel aan als ik de gelegenheid heb, maar ze zijn zeer afhoudend.”

Kortom, de oude Rotterdamers die wij hebben geïnterviewd hebben buiten het project niet of nauwelijks contact met nieuwe Rotterdamers. Daarvoor geven ze verschillende redenen die ook in de literatuur terug komen.

5.4 Concluderende samenvatting

Het beeld dat nieuwe Rotterdamers alleen in eigen kring dan wel in een sociaal isolement verkeren, wordt door dit onderzoek niet empirisch ondersteund. De nieuwe Rotterdamers zijn ingebed in een familie- en landgenotennetwerk en hebben vaak een goede vriendin. Ook met hun burens, veelal mensen met een andere culturele achtergrond, onderhouden zij oppervlakkige contacten. Daarnaast ontwikkelen zij interculturele contacten via de inburgeringscursus. Hoewel hun sociale netwerk daardoor heterogeen qua samenstelling is, ontbreekt het wel aan contacten met oude Rotterdamers. De sociale netwerken van oude Rotterdamers zijn gescheiden van die van nieuwe Rotterdamers en vrij homogeen qua samenstelling. Dit geldt ook voor de sociale netwerken van oude Rotterdamers uit gemengde buurten: de gewenste menging treedt nauwelijks op.

Een eerste belangrijke bevinding is dat de sociale netwerken van nieuwe Rotterdammers meer heterogeen van samenstelling zijn dan die van oude Rotterdammers. Dit is opmerkelijk omdat zelden wordt geïdentificeerd dat oude Rotterdammers alleen contacten onderhouden met elkaar en in concentratiewijken ('witte' wijken) wonen. In plaats daarvan wordt in nationaal en lokaal beleid vaak verondersteld dat de concentratie van allochtonen in bepaalde wijken belemmerend werkt voor de integratie van deze groepen.

Uit dit hoofdstuk blijkt verder dat oude en nieuwe Rotterdammers buiten het ontmoetingsproject eerder langs elkaar dan met elkaar leven. Hun sociale netwerken zijn gescheiden waardoor zij zelden in de gelegenheid komen om de 'ander' te ontmoeten. Bindingen tussen beide groepen zijn er nauwelijks; men kan zelfs spreken van 'absent ties'. Uit hun deelname aan het ontmoetingsproject blijkt dat zowel oude als nieuwe Rotterdammers open staan voor contact met elkaar, maar de drempel om te komen tot spontane, niet-georganiseerde contacten is kennelijk te hoog. Het vertrouwen dat de respondenten in de andere groep hebben voorafgaand aan het ontmoetingsproject is daardoor gering. Men weet weinig van elkaar en kan de ander daardoor moeilijk inschatten. Oude en nieuwe Rotterdammers zijn veelal vreemden of onbekenden voor elkaar. In dergelijke anonieme situaties zijn de signalen om in te schatten wat we van anderen kunnen verwachten beperkt. Men ervaart daardoor 'mistrust', een gevoel van onveiligheid en onzekerheid dat te maken heeft met de twijfel of we de 'ander' kunnen vertrouwen. In deze onzekere situatie weet een individu niet hoe hij of zij het handelen van de ander – positief of negatief – moet inschatten. Dit komt omdat men niet over voldoende informatie beschikt om de ander te identificeren. De eerdergenoemde afstandelijke houding van nieuwe Rotterdammers die de oude Rotterdammers ervaren in het maken van contact is hier een voorbeeld van. Dit kan tot een verdere distantiëring leiden: 'mistrust' slaat immers eerder om in wantrouwen dan in vertrouwen. Dikwijls refereren respondenten als het hier om gaat aan de aanslagen van 11 september 2001 en aan de ervaren argwaan ten opzichte van moslims. Een oude Rotterdammer benadrukt dat dit wantrouwen van twee kanten komt:

“Na 11 september is alles anders geworden. Die mensen denken dat alle Nederlanders denken dat zij terroristen zijn. En wij denken dat zij er misschien iets mee te maken hebben. En het is zo erg dat dit gebeurd is... Daar moeten we iets aan doen.”

Dit citaat laat al iets zien van de motivatie om mee te doen aan Welkom in Rotterdam. Daarover gaat het volgende hoofdstuk.

6 Motivaties voor betrokkenheid

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we antwoord op de tweede deelvraag: *Wat motiveert deelnemers om te participeren in de ontmoetingen?* Om inzicht te krijgen in de waarde van georganiseerde interculturele contacten voor deelnemers is het namelijk van belang iets te weten over de drijfveren van mensen om de interactie met de ‘ander’ überhaupt aan te gaan. Een dergelijke betrokkenheid is geen vanzelfsprekendheid, zeker niet wanneer het een actieve, vrijwillige inzet betreft. Mensen zijn gewoonlijk geneigd een dergelijke betrokkenheid te reserveren voor familieleden en naasten in primaire kring. Nog minder vanzelfsprekend wordt het wanneer we de politieke tijdsgeest in acht nemen. De toenemende polarisatie heeft de verhoudingen tussen verschillende bevolkingsgroepen op scherp gezet. Komter (2004) schetst in het artikel ‘Informeel solidariteit in de immigratiesamenleving’ een beeld van de hedendaagse solidariteit in het licht van de immigratiesamenleving. Zij richt zich op de vrijwillige en niet betaalde solidariteit tussen burgers onderling. Deze solidariteit lijkt vandaag de dag vooral een interne (culturele) groepssolidariteit te zijn, zowel bij allochtonen als bij autochtonen. In de immigratiesamenleving is er met andere woorden maar heel weinig sprake van solidariteit tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Komter concludeert dat er op dit gebied een urgente opgave ligt in de alledaagse praktijk van de immigratiesamenleving. Om wat voor een reden voelen mensen zich dan toch betrokken bij de ‘ander’? In 6.2 komen de motivaties voor betrokkenheid van de nieuwe Rotterdammers aan bod; in 6.3 die van oude Rotterdammers. Het hoofdstuk eindigt met een concluderende samenvatting (6.4).

6.2 Motivaties van nieuwe Rotterdammers

De motivaties van nieuwe Rotterdammers komen voornamelijk voort uit persoonlijke belangen en interesses. Deze moeten begrepen worden in de context waarin het ontmoetingsproject plaats vindt, namelijk als onderdeel van de inburgeringscursus. We hebben de motivaties van de nieuwe Rotterdammers geordend onder drie noemers – (1) het oefenen van de Nederlandse taal, (2) het kennismaken met de Nederlandse cultuur en gewoonten, (3) het verkrijgen van informatieve steun – die we achtereenvolgens zullen bespreken. De vrouwen – en dit geldt eveneens voor de oude Rotterdammers – brengen tijdens de interviews vaak verschillende motivaties naar voren. Het gaat ons er niet om tegenstellingen te creëren (of-of), maar om hun motivatie te verklaren vanuit verschillende ‘bronnen’ (en-en).

6.2.1 Oefening van de Nederlandse taal

Voor de nieuwe Rotterdammers geldt dat het ontmoetingsproject werd aangeboden als een onderdeel van de inburgeringscursus. Een onderdeel van de inburgeringscursus is ‘participatie’. Participatie is niet alleen het doel van inburgering, maar wordt ook als een middel gezien om ingeburgerd te raken. Een manier om de Nederlandse taal en cultuur te leren is namelijk door deel te nemen aan de Nederlandse samenleving. De specifieke inhoud van de participatielessen wordt bepaald door de taalcoach en de behoefte van de inburgeraars. Het ontmoetingsproject Welkom in Rotterdam is een manier om aan de participatielessen invulling te geven. Deelname aan het ontmoetingsproject is vrijwillig, maar wordt wel gestimuleerd door de taalcoaches. Een vrouw uit China vertelt:

“Mijn docent zeggen ‘is heel leuk, kun je meer Nederlands praten.’”

Volgens de vrouwen is veel Nederlands praten de enige manier om de taal onder de knie te krijgen. Hun motivatie om deel te nemen aan het ontmoetingsproject is vooral om Nederlands te oefenen in de praktijk. Een vrouw uit de Nederlandse Antillen zegt hierover:

“Het is goed om andere mensen te leren kennen die beter dan jou kan Nederlands spreken.”

Een vrouw uit Brazilië ziet het ontmoetingsproject als een welkome aanvulling op de reguliere inburgeringscursus:

“Voor meer contact. Ik denk is belangrijk door project meer activiteiten. Altijd in klas, klas, klas is niet goed. Naar buiten is goed. Praten met andere mensen. Meer van Rotterdam zien.”

6.2.2 Kennismaking met de Nederlandse cultuur en gewoonten

Naast het leren van de Nederlandse taal, wordt ook het leren over de Nederlandse cultuur als motivatie genoemd. Het gaat om het leren over de Nederlandse cultuur en gewoonten uit direct en persoonlijk contact met iemand uit die cultuur. En Poolse vrouw vertelt dat ze kennis wil maken met oude Rotterdammers om de Nederlandse cultuur en gewoonten te leren kennen:

“Ik moet kennis maken met verschillende culturen, verschillende gewoonten. Gewoonten van Nederlandse mensen. Ik ben benieuwd. Ik ben blij ik moet kennis maken verschillende mensen, verschillende culturen. Is leuk.”

En een Turkse vrouw:

“Ik wil kennismaken. Contact nemen met mensen. Dingen leren. [...] Als je hier leeft, moet je kennismaken met Nederlandse cultuur. Van elkaar leren.”

6.2.3 Verkrijgen van informatie en steun

In sommige gevallen komt de motivatie voort uit de behoefte aan informatieve steun. Uit de interviews blijkt verder dat de ondersteuning die vrouwen kunnen mobiliseren uit hun eigen netwerk beperkt is. Hulp wordt vooral geleverd in de vorm van praktische steun in het dagelijks rondkomen, zoals het meehelpen met koken, een boodschap doen en op de kinderen passen. Informatieve steun (zoals informatie over de samenleving, over de mogelijkheden voor werk, de wet- en regelgeving omtrent huisvesting, de beschikbare gezondheidszorg, enzovoorts) die zo hard nodig is om vooruit te komen in de lokale samenleving, ontbreekt vaak in de netwerken van deze vrouwen. Een vrouw uit Eritrea vertelt dat ze denkt dat oude Rotterdammers haar het één en ander kunnen bijbrengen:

“Voor alles weten. Als je niet vragen, niet weten. Die mensen [oude Rotterdammers] helpen en weten alles.”

Vrouwen benadrukken verder dat ze de behoefte hebben om dingen te ondernemen, om uitstapjes te maken. Ook daarin schiet hun eigen sociale netwerk vaak tekort. Familieleden en vriendinnen zijn vaak ook niet gewend om uit te gaan. Ze hebben de behoefte om iemand te leren kennen die wegwijs is in de stad. Een Turkse vrouw:

“Ik wil kennis nemen met mensen hier. Contact nemen met mensen. En dan dingen leren. Als ik wil daar gaan, misschien gaat samen. [...] Ik wil bijvoorbeeld naar kubushuis [kubuswoning]. Mijn vriendin zegt altijd ‘ik heb geen zin, sorry’. Mijn man geen tijd misschien.”

6.3 Motivaties van oude Rotterdammers

Uit de interviews met oude Rotterdammers blijkt dat zij verschillende motieven hebben om te participeren in het ontmoetingsproject en direct contact met nieuwe Rotterdammers aan te gaan. In deze paragraaf zullen we een beeld schetsen van wat deze vrouwen hebben verteld over hun beweegredenen voor betrokkenheid. We hebben de motivaties van de oude Rotterdammers geordend onder drie noemers – (1) motieven die voortkomen uit persoonlijke belangen en interesses, (2) morele overtuigingen en politieke onvrede, en (3) identificatie en inleving – die we hierna bespreken.

6.3.1 Persoonlijke belangen en interesses

Een belangrijk persoonlijk belang is het hebben van een zinvolle tijdsbesteding. Dat geldt met name voor de vrouwen die de pensioengerechtigde leeftijd bereikt hebben. Ook zij hebben een sterke 'drive' om maatschappelijk actief te blijven. Het zijn geen types die achter de geraniums gaan zitten:

"Sinds mijn pensioen doe ik mee aan dit soort dingen."

"Het leven houdt niet op als je met pensioen gaat! Ik wil me blijven inzetten voor de samenleving. Dus ik blijf lekker bezig zolang ik kan."

De behoefte om een plezierige en zinvolle tijdsbesteding te hebben, hangt dikwijls samen met het (waarschijnlijk voor de hand liggende) motief om nieuwe mensen te leren kennen. Sommige vrouwen benadrukken dat ze specifiek contacten met nieuwe Rotterdammers willen ontwikkelen:

"Normaal kom ik zoveel buitenlanders toch ook niet tegen. Op deze manier ontmoet je die mensen ook. Ik doe dit echt om die mensen te leren kennen."

"Waarom ik mee wilde doen? Nou, voor mezelf. Ik heb gewoon heel weinig contacten met buitenlanders. Ik heb wel een Marokkaanse hulp, die heb ik al dertig jaar, dus die kan je niet meer als nieuwe Rotterdammer zien. En in het buurtje waar ik woon, dat zijn allemaal koophuizen, daar wonen bijna geen buitenlanders."

Deze motivatie wordt regelmatig gekoppeld aan de persoonlijke interesse om kennis te maken met andere culturen. Dit wordt door bijna alle vrouwen genoemd. Het contact met mensen uit andere culturen maakt het stedelijk samenleven aantrekkelijk en avontuurlijk (Soenen 2001). Het volgende fragment geeft aan dat vrouwen het contact met nieuwe Rotterdammers zien als een soort 'reizen in eigen land':

"Waarom ik mee wilde doen? Ja, ook op vakantie vind ik het gewoon heerlijk om meer te weten van hoe andere mensen leven. Ik vind het gewoon heel bijzonder om... het is natuurlijk toch best wel intiem om een paar uurtjes of een dag of wat ook met iemand op te trekken. Dus ik vind het, laat ik zeggen, een voorrecht."

Een aantal vrouwen licht toe wat hen aanspreekt in het contact met mensen uit andere culturen. Volgens hen kan dat leiden tot zelfontplooiing of zelfrealisatie:

"Omdat ik van die mensen ook weer kan leren hoe zij naar dingen kijken."

Opvallend veel vrouwen willen kennismaken met (aspecten van) de islamitische cultuur. Deze interesse komt vaak voort uit nieuwsgierigheid naar de 'ander', zoals de volgende fragmenten duidelijk maken:

"Als ik een vrouw met een hoofddoek zag [...] Ik heb me zo vaak afgevraagd van wat gaat er nu in die hoofden van die vrouwen om. Ik wilde zo iemand graag leren kennen."

"Van die kleine dingetjes, van hoe kan ik couscous lekker klaar maken. Of een ander leuk Turks recept. Dat soort dingen. Of van hoe is dat nou om elke dag een hoofddoek te dragen? Is dat niet zonde van je haar? Gewoon de hele basale, vrouwelijke dingen. Ik ben brandend nieuwsgierig eigenlijk. Daarom heb ik expres naar een moslima gevraagd."

6.3.2 Morele overtuigingen en politieke onvrede

Een aantal vrouwen geeft aan dat een morele overtuiging aan de basis ligt voor hun motivatie om het contact met nieuwe Rotterdammers aan te gaan. Onder morele overtuigingen verstaan we overtuigingen met betrekking tot waarden en normen hoe als mens te leven en over wat goed en kwaad is. Aan de hand van citaten zullen we een paar elementen daaruit belichten. Een eerste element zijn verinnerlijkte normen van hoe je met mensen om hoort te gaan.

“Mensen bijstaan. Gewoon uit menselijke interesse. Betrokken zijn bij anderen. Ja, dat vind ik één van de belangrijkste dingen.”

“Ik ben geen engel, maar ik ben er altijd geweest voor mensen die onderdrukt worden of mensen in armoede. Als ik geld zou hebben dan zouden veel mensen het goed hebben. Dat heb ik in mij!”

Een respondent noemt daarbij het religieuze principe van naastenliefde:

“De kerk is toch wel mijn referentiekader. [...] Binnen de kerk vind je veel mensen die ingesteld zijn op het omzien naar anderen. Ik vind het belangrijk om te zien naar anderen, met name naar de zwakkere in de samenleving. Naastenliefde noem ik dat.”

Veel vaker nog werden politieke overtuigingen genoemd. Deze vrouwen maken duidelijk dat zij zich bewust zijn van de sociale ongelijkheid tussen groepen mensen. Ze wijzen op de onrechtvaardigheid van die ongelijkheid en de noodzaak om daartegen in actie te komen. Zoals de volgende citaten laten zien, komt hun motivatie voort uit maatschappelijk en/of politieke onvrede. Een aantal keren werd onvrede genoemd over het bestaan van vooroordelen en stigmatisering:

“Mensen die aan de kant staan te gillen van ‘buitenlanders dit!’ en ‘buitenlanders dat!’, juist die mensen zijn vaak niet maatschappelijk actief. Die weten vaak totaal niet waar ze het over hebben. Als je meer snapt van de beweegredenen van anderen, dan denk ik gewoon dat je verder komt. Je bent met z’n allen deze maatschappij. Dus ik vind het belangrijk om daar een steentje aan bij te dragen.”

“Het is nu natuurlijk een onderdeel van onze maatschappij geworden. Dus dan moet je je daar ook een beetje in verdiepen, vind ik. Er zijn natuurlijk zoveel vooroordelen en dat is eigenlijk niet nodig. Ik denk, probeer dan eerst zelf te ontdekken hoe het is om met die andere mensen om te gaan.”

Opnieuw werd hierbij regelmatig gerefereerd aan de islamitische cultuur. Het ideaal van het wegnemen van het wantrouwen tussen autochtonen en moslims werd meerdere malen genoemd als motivatie. Een vrouw verwoordt dit als volgt:

“Ik wil hen [moslims] begrijpen en ik wil dat zij ons [autochtonen] begrijpen. Dat vind ik ook wel een heel belangrijk punt. Dat ze niet denken dat heel Nederland één en al decadentie en zonde is. Ik wil ook dat ze weten dat de meeste mensen in Nederland gewoon hele rustige, prettige mensen zijn die hun best de ruimte willen geven om hier samen te leven.”

Opvallend is de wijze waarop mensen met hun politieke onvrede omgaan. Er heerst een duidelijke ‘do-it-yourself’ mentaliteit: de vrouwen zoeken naar concrete wegen om hun overtuigingen in de praktijk te brengen. Dit is niet zo verbazingwekkend als we in ogenschouw nemen dat we oude Rotterdammers hebben gesproken die sowieso maatschappelijk actief zijn (zie 5.3). Het volgende citaat benadrukt dit nog een keer:

“Je kan zeggen dat het niet goed gaat met de multiculturaliteit. Maar je kan er ook zelf wat aan doen. Het is ook een beetje je eigen verantwoordelijkheid. Dus ik dacht, ik heb iets te brengen, maatschappelijk en inhoudelijk. Ik vind dat je niet moet blijven zeuren als iets niet goed gaat en zelf aan de kant blijven staan. [...] Als je niks doet, dan gebeurt er ook niks.”

6.3.3 Identificatie en inleving

Ten slotte komt in de interviews naar voren dat processen van identificatie en inleving een belangrijke rol spelen in de motivatie van oude Rotterdammers. Identificatie en inleving zijn processen waarmee mensen een brug proberen te slaan tussen hun eigen ervaringen en die van anderen. Vrouwen die zelf een migratieachtergrond hebben of voor een langere tijd in het buitenland gewoond hebben, trekken vergelijkingen met hun eigen (integratie)ervaringen. Zij weten wat het betekent om te migreren. Het gaat daarbij enerzijds om de ervaring 'nieuw' te zijn in een vreemd land, en anderzijds om de ervaring van vooroordelen en stigmatisering. Over de ervaring van een vreemdeling te zijn in een vreemd land vertelt een vrouw het volgende:

“Wat heel veel invloed gehad heeft op ons leven is dat we tien jaar in Indonesië hebben gewoond. [...] Dat is natuurlijk zo'n andere omgeving en dat vraagt ook aanpassing. Dat je dan zelf eigenlijk moet inburgeren en de taal moet leren. [...] Dus ik weet ook wel een beetje hoe mensen zich kunnen voelen in een vreemd land. Ja, vandaar dat ik me toen heb opgegeven. [...] Dus ik weet hoe moeilijk het is om allochtoon te zijn, zeker als je de taal niet spreekt.”

Een andere vrouw herkent het gevoel van eenzaamheid en sociale isolatie:

“Mijn ex-man ging gewoon naar de buurvrouw toe van 'wilt u mijn vrouw een keertje uitnodigen voor de koffie?'. Want ik was de hele dag aan het schoonmaken. Want dat heb ik ook allemaal meegemaakt. Je durft niet naar buiten te gaan, je durft niet te praten en zo. [...] Dus je moet je in die mensen verplaatsen. Je gedachte daar naar toe laten gaan. En dan denk ik ja, dat heb ik ook allemaal meegemaakt.”

Naast dergelijke (integratie)ervaringen geven vrouwen met een migratieachtergrond uitdrukking aan hun kwaadheid over vooroordelen en stigmatisering die migranten treffen:

“Ja, ik heb ook een andere kleur. Ik heb dat zelf ook ondervonden, hè. Ik bedoel als ik op straat was of zo dat ze me dus uitscholden, of als ik met mijn man liep dat ze dan tegen hem zeiden 'had je geen andere keus of zo!'. [...] Mijn kinderen hebben ook last gehad. Die werden dan voor 'pieterbaas' uitgemaakt.”

6.4 Concluderende samenvatting

De motivaties van de nieuwe Rotterdammers komen voornamelijk voort uit hun persoonlijke belangen en interesses. Zij gaan het contact met oude Rotterdammers aan om de Nederlandse taal te leren en te oefenen in de praktijk en te leren over de Nederlandse cultuur en gewoonten. Leermotieven vormen dus een belangrijk aanknopingspunt waarbij kan worden aangehaakt om het draagvlak voor interculturele ontmoetingen te bestendigen. Daarnaast zijn motivaties gebaseerd op het verkrijgen van informatieve steun die vaak ontbreekt in de netwerken van de vrouwen. De motivaties van de nieuwe Rotterdammers laten zien dat er wel degelijk een 'wil' is om te integreren in de lokale samenleving. De geïnterviewde vrouwen zijn ambitieus als het gaat om het leren beheersen van de Nederlandse taal. Een aantal vrouwen geeft aan na de inburgeringscursus te willen gaan werken, betaald of in de vorm van vrijwilligerswerk. Dit toont hun gedrevenheid om actief deel te nemen aan het maatschappelijke leven in de lokale samenleving.

Wat motiveerde de oude Rotterdammers om het directe contact met nieuwe Rotterdammers op te zoeken? In het voorgaande hebben we drie 'bronnen' genoemd waaruit hun betrokkenheid kan worden verklaard: persoonlijke belangen en interesses, morele overtuigingen en politieke onvrede, en emotionele gevoelens van identificatie en inleving. Opvallend is de specifieke interesse in moslima's en de islamitische cultuur. Deelname aan het ontmoetingsproject en het aangaan van contact met iemand uit een groep waartoe men zelf niet behoort, blijkt in deze verschillende behoeften te voorzien.

Inzicht in de motivaties kan aanwijzingen geven bij welke interesses, belangen, overtuigingen en gevoelens kan worden aangehaakt om het draagvlak voor het werken aan sociale cohesie in de immigratiesamenleving te bestendigen en te vergroten en om nieuwe deelnemers te werven. De motivatie en betrokkenheid van de vrouwen laat zien dat maatschappelijke solidariteit nog wel degelijk bestaat in de huidige immigratiesamenleving. Informele solidariteit in deze tijd van individualisering is niet verdwenen, maar van vorm veranderd. De genoemde beweegredenen voor betrokkenheid bevestigen dat. Het gaat de oude en nieuwe Rotterdammers in dit opzicht niet alleen om het belang van de 'ander'; ook hun eigen belang maakt dat zij zich actief opstellen. Een oude Rotterdammer:

“Het is niet zo dat ik denk dat zij alleen mijn hulp nodig hebben, want ik wil ook graag wat van hen leren en weten.”

Onze bevindingen sluiten aan op het werk Duyvendak en Hurenkamp (2004), die stellen dat solidariteit en sociale betrokkenheid heden ten dage niet verdwenen zijn, maar dat moderne gemeenschapszin zich manifesteert via 'lichte' gemeenschappen, waarin de banden losser, kortstondiger, opener en informeler zijn. De 'moderne' mens gaat volgens hem bindingen aan die balanceren tussen de voor collectieve actie noodzakelijke gemeenschappelijkheid en de gewenste ruimte voor individuele verschillen die gepaard gaat met de voortgaande individualisering. In het volgende hoofdstuk staat het belang van 'lichte' ontmoetingen centraal.

7 De waarde van lichte ontmoetingen

7.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat over de derde onderzoeksvraag, te weten: *Hoe ervaren deelnemers de ontmoetingen?* Wederom komt eerst het perspectief van de nieuwe Rotterdammers aan bod (7.2), daarna het perspectief van de oude Rotterdammers (7.3). De aard van de opgedane contacten staan daarbij centraal. We ronden het hoofdstuk af met een concluderende samenvatting (7.4).

7.2 Lichte ontmoetingen volgens nieuwe Rotterdammers

Omdat de nieuwe Rotterdammers buiten het ontmoetingsproject nauwelijks sociale banden hebben ontwikkeld met oude Rotterdammers, vonden de meeste vrouwen het ontmoetingsproject behoorlijk spannend. Sommige vrouwen zagen er zelfs een beetje tegenop. Die onzekerheid komt vooral voort uit het feit dat men het gevoel heeft de Nederlandse taal onvoldoende te beheersen. Een taalcoach vertelt over de sfeer in de klas kort voor de speeddate:

“Er waren een paar die waren wel heel zenuwachtig. Dat was wel grappig, ja. Ze zaten echt een beetje te giechelen van te voren. Ze maken zich al snel ergens druk om, hoor. Terwijl dat nergens voor nodig was. Maar dat is ook wel karakter, hoor. De één is heel laconiek en maakt het allemaal niks uit. Maar de ander is heel nerveus, zoals Izolda. Van haar verbaast het me niks als ze er niet van geslapen heeft.”

Het was voor bijna alle vrouwen de eerste keer dat ze direct contact aangingen met oude Rotterdammers. Ze namen dan ook vaak een afwachtende houding aan in het contact met oude Rotterdammers. Zo lieten ze de keuze voor de invulling van de ontmoetingen vaak aan de oude Rotterdammers. Tijdens de kennismaking merkten de meeste vrouwen dat het communiceren redelijk soepel verliep. Ze ontdekten dat de oude Rotterdammers hen de ruimte gaven om de taal te oefenen en het niet erg vonden wanneer zij taalfouten maakten. Oude Rotterdammers creëren op die manier een veilige omgeving waarin nieuwe Rotterdammers worden aangemoedigd om Nederlands te praten. Door dergelijke ervaringen hebben de vrouwen vertrouwen ontwikkeld ten aanzien van de oude Rotterdammer met wie ze op stap zijn geweest. Dikwijls schrijven de vrouwen expliciet positieve kenmerken toe aan de oude Rotterdammer die ze ontmoet hebben. De uitspraak van een vrouw uit de Nederlandse Antillen illustreert dit:

“Die vrouw [oude Rotterdammer] is echt lief! Altijd blij, altijd lachen, altijd helpen.”

7.3 Lichte ontmoetingen volgens oude Rotterdammers

In het volgende citaat vertelt een oude Rotterdammer over haar ontmoetingen met een nieuwe Rotterdammer uit Marokko. In de omschrijving van de respondent over het verloop van het contact komt duidelijk naar voren hoe het contact – en daarmee wederkerigheid en vertrouwen – zich geleidelijk hebben ontwikkeld:

“Het was eerst meer een verplichting voor haar. Het hoorde bij de inburgeringscursus. Ze zat er niet echt op te wachten, had ik het idee. De afstand is natuurlijk groot met Nederlanders. Maar gaandeweg was het meer dat we elkaar aardig vonden. Dat je in elkaar geïnteresseerd bent. Zo van ‘hoe is het nu met je zoon? En hoe is het daar en daar mee?’. Je hebt een kleine geschiedenis en dan kun je op die geschiedenis doorbouwen. [...] Bij de tweede ontmoeting kreeg ik een soort pannenkoekjes van haar. Zonder suiker, daar [met mijn diabetes] had ze speciaal rekening gehouden. Dat vond ik erg leuk. Zij had verteld dat ze op haar balkon kruidenplantjes had, maar dat haar munt dood was. Dus toen had ik op de markt een muntplantje voor haar gekocht. Dat had ik haar weer gegeven. [...] En wat ik heel erg fijn vond, is dat ze toen ik net uit het ziekenhuis was, dat ze me toen belde. Dat

vond ik echt ongelooflijk, dat vond ik fantastisch! Want het is zo moeilijk voor haar aan de telefoon. Ze vroeg echt hoe het ging. Ze ging nu naar Marokko voor zes weken, maar daarna zouden we snel weer bellen. Dat vind ik echt leuk.”

Over het algemeen zijn de contacten volgens het perspectief van oude Rotterdammers kortstondig en blijven ze meestal beperkt tot één, twee of drie ontmoetingen tijdens het project. Soms heeft men ook na het project nog een poosje contact, maar dit leidt zelden tot duurzame sociale bindingen. De contacten blijven volgens de oude Rotterdammers veelal tot dit niveau beperkt. De volgende citaten verduidelijken dit:

Onderzoeker: “Zijn jullie meer dan onbekenden geworden van elkaar?”
Respondent: “Ja, maar niet echt veel meer. Het blijft oppervlakkig.”

“Vriendinnen? Nee, dat zo nog niet direct. Gewoon gezellig samen dingen doen en praten. En met problemen kan ik helpen. Dus een beetje een praatpaal, ik weet niet hoe ik het moet omschrijven, meer als een kennis.”

Contacten die uitgroeien tot een stevigere vriendschapsband zijn geen gewoonte onder de respondenten. Wel staan veel vrouwen open voor vervolgfafspraken na afloop van het ontmoetingsproject.

“Bij een paar, bij drie mensen, vind ik het nog leuk om ze te zien en om op stap te gaan. We zijn stapmaatjes, zeg maar. Of we bellen mekaar. Zij bellen mij ook soms. En dan kijk ik of het uit komt en dan gaan we samen winkelen of ergens koffie drinken.”

Uit de interviews komt verder naar voren dat oude Rotterdammers vaak een bepaalde gereserveerdheid hebben met betrekking tot het aangaan van meer hechtere relaties met nieuwe Rotterdammers, zoals vriendschappen. Hun voorkeur gaat juist uit naar wat lossere banden. De opzet van het ontmoetingsproject biedt hier ruimte voor: er is niet de verplichting maar wel de mogelijkheid tot een uitgebreidere uitwisseling te komen en die ontstaat soms ook.

“Het moet niet te intiem worden, anders word ik zo in beslag genomen door anderen. [...] Je doet steeds nieuwe contacten op, dus je kan niet met iedereen een vriendschap opbouwen. Je hebt zelf ook nog andere dingen te doen natuurlijk.”

Tegelijkertijd blijkt dat de ontwikkelde zwakke banden voldoende zijn om tot een daadwerkelijke uitwisseling van (overbruggend) sociaal kapitaal te komen, zoals blijkt uit het volgende fragment:

“Zij was werkzoekende. Ik dacht als ik iets kan betekenen, iets vertalen of met een brief helpen of zo, dan wil ik dat uiteraard wel doen.”

Een ander geeft aan iemand in het verleden geholpen te hebben aan een vrijwilligersbaan. Hoewel het in dit specifieke geval geen daverend succes was, laat het citaat wel zien dat de respondent bereid was om dergelijke steun te verlenen:

“Ik heb ook eens een Afrikaanse vrouw gehad en die zocht vrijwilligerswerk. Toen heb ik via de Vrijwilligersbank in Rotterdam geregeld dat ze zondags bij een daklozencentrum soep kon opscheppen of iets dergelijks. Uiteindelijk was dat het ook niet voor haar, hoor. Tegen dat publiek moet je, laat ik zeggen, wel bestand zijn.”

7.4 Concluderende samenvatting

Zoals we in het vorige hoofdstuk al zagen, bestaat zowel onder nieuwe als onder oude Rotterdammers behoefte om met elkaar in contact te komen. Het ontmoetingsproject creëert contactgelegenheden en voorziet daarmee in de contactbehoefte van deelnemers. Het brengt mensen op een niet-gedwongen manier tijdelijk bij elkaar en helpt mensen op die manier over de drempel. De respondenten geloven in de opzet van het ontmoetingsproject en vinden het prettig

dat Welkom in Rotterdam als bruggenbouwer of intermediair fungeert. Op basis hiervan veronderstellen we dat de interculturele ontmoetingen zonder het ontmoetingsproject niet tot stand zouden zijn gekomen. Een oude Rotterdammer verwoordt dit als volgt:

“Met iemand op straat zou ik, ongeacht waar iemand vandaag komt, niet snel op stap gaan. Dan komt het er niet van. [...] Maar onder het mom van dit project heb je alle ruimte om met iemand op stap te gaan. Dat ligt anders dan wanneer je het zelf zou organiseren.”

Wat betreft de aard van de contacten die ontstaan tijdens het ontmoetingsproject, vormen zwakke bindingen ('weak ties') de grootste categorie. De contacten zijn oppervlakkig van aard. Dit soort lichte contacten kunnen in principe verder worden uitgebouwd, maar de ervaring van de deelnemers leert dat duurzame, diepgaande contacten zelden ontstaan. Het contact dat voort komt uit de zwakke bindingen is te omschrijven als publieke vertrouwdheid (Van Der Zwaard 2010). Vertrouwdheid doorbreekt anonimiteit: vreemden worden bekenden. Het voorkomt vervreemding van elkaar en bevordert toenadering.

8 (Veranderende) beeldvorming

8.1 Inleiding

De sociale cohesie in een samenleving krijgt vorm via beelden die groepen van elkaar ontwikkelen. Een negatieve perceptie drijft groepen immers uit elkaar: discriminatie, culturele verkokering en onveiligheidsgevoelens kunnen het gevolg zijn. Een positieve beeldvorming stimuleert toenadering, wederzijds vertrouwen, dialoog, samenwerking en solidariteit. De deelvraag die in dit hoofdstuk centraal staat, is: *Welke invloed hebben de ontmoetingen op opvattingen en percepties van deelnemers over de 'ander' en over zichzelf?* Het gaat met andere woorden om identiteit- en karakteriseringframes van de deelnemers. Identiteit is per definitie een dynamisch en sociaal concept. Er kan nooit sprake zijn van een afgeronde identiteit, een identiteit is nooit af. Identiteit komt tot stand in interactie en in contrast met anderen: er is geen ik zonder jij, geen wij zonder zij. Identiteit refereert tegelijkertijd aan wat bindt en wat scheidt: het gaat zowel om het unieke, datgene wat onderscheidend is van anderen, als om het gemeenschappelijke, dat wat je met anderen deelt. Identiteit markeert dus niet alleen wie erbij horen, maar ook wie er niet bij horen. Iedereen construeert identiteitframes. Die identiteiten komen voort uit de manier waarop mensen zichzelf zien in relatie tot anderen. Mensen willen zich graag identificeren met anderen. Identificatie biedt oriëntatiepunten die helpen om het denken en voelen van anderen en van jezelf te begrijpen en richting te geven. Karakteriseringframes hangen vaak samen met identiteitsframes, ze dienen ervoor om de eigen identiteit te versterken en de eigen acties ten opzichte van de ander te legitimeren (Gray 2003). Deze karakterisering is meestal een generalisering of aanname die mensen maken ten aanzien van alle leden van een bepaalde groep. Door anderen een bepaald label op te plakken kunnen we laten zien waarmee we ons onderscheiden van die ander. In de meeste gevallen is dit niet meer dan een functionele manier om effectief met elkaar om te gaan. We moeten immers een idee hebben van wie andere mensen zijn ten opzichte van onszelf, om te kunnen bepalen wat wenselijk of acceptabel is en wat niet. Dat leidt tot een gevoel van voorspelbaarheid, herkenbaarheid en veiligheid. Soms is echter sprake van negatieve karakterisering, waarbij bijvoorbeeld de legitimiteit van anderen wordt ondermijnd.

Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Allereerst bespreken we de invloed van de ontmoetingen op de beeldvormingsprocessen van nieuwe Rotterdammers (8.2). Vervolgens gaan we in op zelfpresentatie en beeldvorming van de oude Rotterdammers (8.3). We beschrijven de beeldvorming voorafgaand aan hun deelname aan het project en de invloed van het directe contact met nieuwe Rotterdammers op deze beelden. Aan het einde van het hoofdstuk vatten we de conclusies samen (8.4).

8.2 (Veranderende) beeldvorming van nieuwe Rotterdammers

We stelden de nieuwe Rotterdammers de volgende vragen: (1) Wat heeft u positief of negatief verbaasd of verrast in de ontmoetingen met [naam oude Rotterdammer]?, (2) Wat vond u moeilijk aan de ontmoetingen met [naam oude Rotterdammer]?, en (3) Wat heeft u geleerd of overgehouden aan de ontmoetingen met [naam oude Rotterdammer]? Er werden over het algemeen korte en algemene antwoorden gegeven op dergelijke vragen, ook wanneer we deze op andere manieren stelden. Waarschijnlijk speelt hier mee dat de onderzoekers zelf autochtonen zijn. Zo waren wij vaak de eerste autochtonen die bij de nieuwe Rotterdammers thuis op visite kwamen. In veel culturen wordt waarde gehecht aan gastvrijheid en zal men niet gauw uitspraken doen die beledigend of kwetsend kunnen worden opgevat door de gast. Al met al is het niet eenvoudig om op basis van de interviews duidelijk neer te zetten of en hoe beelden van nieuwe Rotterdammers over oude Rotterdammers en zichzelf veranderd zijn door de ontmoetingen. Ook het gebrekkige taalniveau speelt hierin een rol. Toch doen we hierna een bescheiden poging om enkele bevindingen te beschrijven.

De ontmoetingen leveren nieuwe Rotterdammers nieuwe informatie op over de oude Rotterdammers. Men benadrukt en benoemt in de interviews de ervaren overeenkomsten en verschillen. Enkele vrouwen benoemen de ervaren verschillen:

“Jolanda ook elke dag bidden. Één keer per dag. Ik per dag vijf keer bidden. Is anders, maar wel allebei bidden natuurlijk.”

“Rita is moslim, is lieve vrouw. Fantastisch. [...] Mijn maaltijd is vegetarische. Ik eet geen vlees. Varkensvlees is voor mij niet goed, voor mijn religie. Rita ook niet eten varkensvlees, alleen kip en schoon vlees. Ik eet weinig vlees, alleen groenten en vis. Ik eet gezond. Vitamines, groenten, fruit. Mijn kinderen ook vegetarisch. Gezond eten is goed voor mijn lichaam, gezondheid. Rita ook vegetarisch. Samen praten is goed.”

“Nederlandse vrouw huis heel mooi. In China heel weinig [meubels] in huis. In Nederland grote keuken, in China kleine keuken. Ik was heel blij. Eerste keer naar Nederlandse mensen toe.”

Een respondent uit Turkije vergelijkt het bezoek van de oude Rotterdammer met de manier waarop ze tijd doorbrengt met haar Turkse vriendinnen:

“Ja, komt in huis, samen zitten, samen thee drinken, samen praten... Hetzelfde als met mijn [Turkse] vriendin. Jolanda is echt aardig. Veel lachen en praten.”

Respondenten geven ook aan verschillen te ontdekken tijdens de ontmoetingen, maar benadrukken stevast dat deze verschillen niet erg zijn. Een vrouw uit Turkije:

“Ja, andere cultuur. Ik heb hoofddoek, Jolanda is niet hoofddoek. Ik ga naar moskee, Jolanda gaat naar kerk. Jolanda heeft twee hondjes in huis, ik niet hondjes in huis. Ja, andere cultuur. Maar praten is hetzelfde, niet anders. Is niet erg.”

De citaten laten zien dat de nieuwe Rotterdammers niet alleen de eigenaardigheden van de oude Rotterdammers leren kennen, maar ze ook accepteren; anders zijn is niet verkeerd.

8.3 (Veranderende) beeldvorming van oude Rotterdammers

Beelden over nieuwe Rotterdammers kwamen indirect al eerder naar voren bij de bespreking van de motivaties voor betrokkenheid van de oude Rotterdammers (hoofdstuk zes). Het ging hierbij om beelden voorafgaand aan de ontmoetingen; we vroegen respondenten immers naar hun initiële motieven. Dat betekent dat deze beelden zijn ontstaan zonder directe ontmoetingen met nieuwe Rotterdammers. Grofweg kunnen we vier categorieën onderscheiden. Deze categorieën sluiten elkaar niet uit; sommige respondenten brengen meerdere beelden naar voren.

Ten eerste blijkt dat veel respondenten nieuwe Rotterdammers beschouwen als een interessante groep mensen vanwege hun levenswijze en culturele diversiteit. Zij maken het leven in de stad aantrekkelijk en avontuurlijk. Nieuwe Rotterdammers worden door deze respondenten vooral gezien als ‘exotische anderen’. De culturele uitwisseling vinden zij het belangrijkste aspect van het ontmoetingsproject. In de ontmoetingen met nieuwe Rotterdammers zien zij een mogelijkheid tot horizonverbreding en ze ontdekken dat er vele manieren zijn om in het leven te staan. Ze positioneren zichzelf als ‘antropologen’ die zich willen onderdompelen in vreemde culturen. Daarnaast is er de overtuiging dat het gaat om een groep ‘onderdrukte (moslim)vrouwen’ die uit hun beknellende cultuur bevrijd en geëmancipeerd moeten worden. Deze respondenten zien het ontmoetingsproject vooral als een mogelijkheid voor de ‘ander’ om zich te ontplooiën. De respondenten zijn bereid om deze vrouwen hierbij te helpen en halen hier voor henzelf voldoening uit. Ze zien zichzelf als vrije en geëmancipeerde vrouwen. Ze streven naar het verhogen van de maatschappelijke zelfredzaamheid van de nieuwe Rotterdammers die ze ontmoeten. Ze presenteren zichzelf als ‘coaches’ en achten het van belang dat vrouwen in deze moderne, geïndividualiseerde Nederlandse samenleving voor zichzelf kunnen opkomen. Een derde groep ziet nieuwe Rotterdammers als ‘gestigmatiseerde (moslim)vrouwen’ die solidariteit verdienen.

Deze groep respondenten vindt de heersende weerstand tegen allochtonen (en in het bijzonder moslims) vreselijk. Respondenten uiten beginselen van gelijkheid en antiracisme en willen opkomen voor deze kwetsbare groepen. Men legt de nadruk op de eigen verdraagzaamheid en wil niet geassocieerd worden met andere mensen die blijik geven van racisme of PVV stemmen. Men wil af van het negatieve imago dat de groep waartoe zij behoren gemakkelijk krijgt, namelijk van oude Rotterdammers die iets tegen allochtonen en moslims zouden hebben. Deze respondenten zien het ontmoetingsproject vooral als gebaar van toenadering en beschouwen zichzelf als 'bruggenbouwers'.

Tenslotte zien enkele respondenten nieuwe Rotterdammers als 'mensen zoals henzelf', in wiens situatie men zich kan inleven omdat men zelf vergelijkbare dingen heeft meegemaakt. Deze groep had al vóór hun deelname aan het ontmoetingsproject begrip voor de situatie van nieuwe Rotterdammers. Zij weten hoe het is om in een andere cultuur en sociale structuur terecht te komen. Ze beschouwen het ontmoetingsproject als een manier om mensen te steunen die hetzelfde hebben meegemaakt als henzelf. Ze presenteren zichzelf als 'ervaringsdeskundigen'.

Veranderende beelden

Het contact met nieuwe Nederlanders heeft bij de meeste respondenten geleid tot een scherpe bewustwording van de stereotype beelden die ze hebben of hadden. Stereotyperen is het toeschrijven van bepaalde eigenschappen aan individuen op basis van de groep waartoe zij behoren. Stereotyperen gaat over negatieve vooringenomenheid en de maatschappelijke gevolgen hiervan. Het contact met nieuwe Rotterdammers ontkracht stereotype beelden en maakt duidelijk dat nieuwe Rotterdammers niet zomaar over één kam geschoren kunnen worden. In het contact met nieuwe Rotterdammers (en moslimsvrouwen in het bijzonder) worden respondenten zich meer bewust van de ongenueanceerdheid van stereotyperingen. Zo vertelt een respondent dat ze het beeld had dat alle moslimvrouwen digibeten waren. Op basis van dit beeld ging ze ervan uit dat ook de nieuwe Rotterdammer uit Turkije die ze ontmoette digibeet was. Ze bood haar aan om computerles te geven. Tijdens de ontmoetingen merkte ze echter dat ze haar stereotype beeld, moest bijstellen:

"Ik zag dat ze toch echt wel wat wist. Het was niet zo dat ze helemaal bij nul moest beginnen. Dus ze wist meer dan ik dacht."

En een vrouw over de stereotypering dat alle moslimvrouwen preuts zijn:

"We kwamen [tijdens een ontmoeting in de Bijenkorf] ook langs de lingerieafdeling. Ik heb het daar verder niet over gehad, want ik dacht 'ja, dat gaat misschien te ver'. Ja, ik weet dat verder ook helemaal niet in hoeverre... wat ze wel en niet doen. Maar toen hadden we koffie gedronken en toen liepen we er wéér langs. Toen ging ze er uit zichzelf wel heen. Dus dat was helemaal geen belemmering of zo. Want dat is toch wel wat intiems, zal ik maar zeggen, lingerie... Maar schijnbaar was dat helemaal geen punt."

En een vrouw over de stereotypering dat moslims (en imams) eng zijn:

"Ik ben voor het eerst in mijn leven in een moskee geweest. Ik wil dat allemaal meemaken. Maar normaal gesproken kom je daar toch niet zo snel, hè? [...] Ik gaf die imam bij de moskee eerst een hand. Om te kijken of hij een hand gaf, maar dat deed hij netjes. Hij was helemaal mooi geschoren. En ik zei: 'ik had het me hier heel anders voorgesteld'. Toen zei hij: 'wat had u dan verwacht? dat we met een geweer achter de deur stonden?'. Ik zei: 'dat niet, maar ik geef toe dat mensen met een baard mij een persoonlijk een angstig gevoel geven'. Dat zeg ik dan gewoon eerlijk. Toen zei hij: 'nou, ik ben lekker geschoren'. [Lacht] Wat een toffe kerel was dat."

De vrouwen benadrukken dat ze er door de ontmoetingen achter komen dat zaken genuanceerder liggen:

"Linn [nieuwe Rotterdammer] is hier niet voor haar plezier beland. Het eerste meisje [Linn's dochter] is voortgekomen uit een verkrachting of iets dergelijks. Het gaat dan toch heel veel over vooroordelen. Dat je leert 'trek niet te snel conclusies'. Over gedragingen

van mensen en zo. Bijvoorbeeld dat je denkt 'nou, toen was je ook jong, als je nu pas drieëntwintig bent en al een dochter hebt van zes'. Ja, wat leer je daarvan? Dat de dingen vaak veel genuanceerder liggen."

"Zij [een nieuwe Rotterdammer] had op een gegeven moment gedemonstreerd op het stadhuis. En toen had ze 'Israël fascisten!' of zo iets geroepen. Toen had ze bijna een boete gekregen. Ik heb haar uitgelegd dat is een beetje een open zenuw hier. Zij vond dat heel raar, want wat daar gebeurt is ook fascistoïde. Dus ik vertelde 'ja, maar hier hebben ze dit en dit gedaan'. En toen zag ze die foto's ook [foto's in het Historisch Museum over de Tweede Wereldoorlog en over het leed van joden]. En ik kon haar woede voelen als mede-moslim over wat de Palestijnen aangedaan wordt. Dus ik kon het toen ook weer op een andere manier bekijken. Dat maakt het voor ons allebei minder zwart-wit allemaal."

"Ik heb ook mijn vooroordelen gehad, dat geef ik heel eerlijk toe. En geef me één mens die daar helemaal vrij van schuld van is, want de meesten hebben het."

Verschillende respondenten benadrukken dat de anonieme groep nieuwe Rotterdammers voor hen een gezicht heeft gekregen als individu. Op grond daarvan is het bijna onmogelijk voor de respondenten om nog stereotype uitspraken te doen over nieuwe Rotterdammers als één groep. Een respondent verwoordt dit als volgt:

"Het is meer individueel geworden. [...] Dat is voor mij een hele grote meerwaarde. Uit een beetje een dikke vrouw met een hoofddoek en een lange jurk, is het Fedoua geworden. [...] Ik merk dat ik toch wel eens geneigd ben tot vooroordelen. Zo van spijkerbroek is jongere, hoofddoekje is islamiet... dat je mensen gauw in vakken verdeelt. En nu ben ik toch eerder geneigd om iemand met een hoofddoek en lange jurk te zien als individu. Dus het is voor mij goed geweest. [...] Mensen zeggen wel 'alle Chinezen lijken op elkaar', dan kan je ook zeggen 'alle hoofddoekjes lijken op elkaar'. Maar ik kijk nu of er een Fedoua tussen de hoofddoekjes zit. En dan zie ik dat die andere ook een Fatima, Alia, of wat dan ook zijn. Dat is voor mij een hele grote meerwaarde."

Respondenten komen tot de conclusie dat nieuwe Rotterdammers mensen zijn 'zoals jij en ik'. Enerzijds benadrukken zij overeenkomsten:

"Bij het eerste uitstapje zei ik 'nou, dan moeten we nu maar veel gaan praten... alleen ben ik niet zo'n prater'. 'Nee', zei ze, 'ik ook niet'. Dat was heel leuk."

"Zij had vroeger in Marokko in moestuin en ik heb hier in Rotterdam een moestuin. Dus in het park hadden we het over planten en bloemen. Ze vroeg aan mij hoe die bloemen in het Nederlands heten. Allebei heel geïnteresseerd in natuur en tuinen en dergelijke. En koken en kruiden ook."

Anderzijds geven zij aan dat nieuwe Rotterdammers, net als iedereen, ook minder leuke eigenschappen kunnen hebben. Naast de leuke momenten die respondenten met nieuwe Rotterdammers delen, komen ook irritaties of spanningen voor. Zoals in hoofdstuk zes al aan bod kwam, speelt het principe van wederkerigheid ook een belangrijke rol in de motivaties van respondenten. Men vindt het belangrijk dat het contact een "win-win situatie" is (zoals een van de respondenten dit treffend verwoordde), waarin beide partijen het gevoel hebben iets te hebben aan de ontmoetingen met elkaar. Het verloop van de ontmoetingen is vanuit het perspectief van de oude Rotterdammers de wederzijdse verantwoordelijkheid van oude én nieuwe Rotterdammers; beiden dienen te investeren in het contact. Uit de interviews bleek dat oude Rotterdammers dit niet altijd zo ervaren en dat er ook irritaties of spanningen op dit vlak kunnen voorkomen: mensen die afspraken niet nakomen, ongemotiveerd zijn om de Nederlandse taal te leren of te oefenen tijdens de ontmoetingen, of juist te veeleisend in hun contact zijn. Het gaat hierbij om spanningen op inter-persoonlijk niveau. Toch kunnen culturele grenzen een rol spelen in de aard van de irritaties en spanningen.

"Bepaalde dingen van afspraken niet nakomen, te laat komen... Dan ga je je toch wel op z'n Nederlands zitten ergeren van 'nou ja, stop ik al die moeite erin...'"

“Toen zaten we in de bibliotheek en dan gaat haar telefoon. En dan opeens, hup moet ze weg. Toen zei ze ‘ja, ik heb met een vriendin afgesproken’. Maar dan denk ik ‘ja, ik heb de hele middag voor je uitgetrokken en dan opeens moet je weg.’”

Diverse respondenten maken duidelijk dat irritaties leiden tot zelfreflectie: in hoeverre houden irritaties verband met het eigen verwachtingspatroon ten aanzien van de ‘ander’, of met het onvermogen om eigen grenzen te stellen, of met de rol die men zichzelf toeschrijft in relatie tot de ‘ander’? De volgende citaten illustreren processen van zelfreflectie:

“Ik heb verleden jaar een ontmoeting gehad met iemand uit Burkina Faso en ze was zwanger. Ze zou me laten weten wanneer het kindje geboren was, maar ik heb nooit meer wat gehoord. Dus dan ga ik toch aan mezelf twijfelen van heeft ze het wel net zo leuk gehad als ik. Dat is voor mij toch wel belangrijk: heb jij het leuk met mij gehad?”

Een andere respondent heeft haar verwachtingen bijgesteld:

“Ik vraag me wel af of het een rol speelt. Dat ze achteraf denken van ‘goh, nu moet ik met zo’n vreemde vrouw op stap’. En ja, dat mag natuurlijk. Dat zou ik zelf misschien ook kunnen hebben. Zo van ‘oh, nu heb ik dat aangehaald, maar nu zie ik er toch tegenop’. Nee, daar zit ik niet mee. En ik sta er open voor dat ze het later nog een keer proberen. Maar van mijn kant ga ik dan niet zo verschrikkelijk veel moeite doen. Het houdt ook een keer op. Ik heb nog genoeg andere dingen te doen. En het is wel iets wat ik zelf leuk vind om te doen, maar ik ben er niet van afhankelijk om mijn tijd in te vullen.”

Een dergelijke zelfreflectie en relativering laat zien dat mensen voorkomen dat ze over hun eigen grenzen heen gaan of zich op grond van teleurstellende ervaringen met enkelingen afwenden van de hele groep.

8.4 Concluderende samenvatting

De (veranderende) beeldvorming van nieuwe Rotterdammers is vanwege eerder genoemde methodische redenen moeilijk te achterhalen (zie 4.4). Wel kunnen we vaststellen dat deze vrouwen tijdens de ontmoetingen op zoek gaan naar overeenkomsten en verschillen tussen henzelf en de ‘ander’. In zulke uitlatingen en onderlinge gesprekken bestendigen nieuwe Rotterdammers sociale relaties. Door overeenkomsten te zoeken, zoekt men in feite toenadering. Ook de verschillen worden genoemd, maar ontkracht wordt dat het gaat om zwart-wit tegenstellingen. Het onderscheid tussen ‘wij’ en ‘zij’ wordt daardoor minder scherp.

Wat betreft de beeldvorming van de oude Rotterdammers verschuift het accent van de beelden voorafgaand aan het ontmoetingsproject – nieuwe Rotterdammers als exotische anderen, onderdrukte (moslim)vrouwen, gestigmatiseerde (moslim)vrouwen en mensen zoals henzelf – gaandeweg de ontmoetingen naar het belang van acceptatie. In het ontmoetingsproject doen oude Rotterdammers een breed scala aan ervaringen op. Enerzijds zijn er plezierige en inspirerende ontmoetingen die mensen als een verrijking zien. Anderzijds leert men ook uit confronterende situaties en dilemma’s waarmee men te maken krijgt. Al deze ervaringen tezamen vormen een proces – van vallen en opstaan – dat leidt tot ervaring en bekwaamheid in het omgaan met culturele diversiteit. Door het contact krijgt de groep nieuwe Rotterdammers een gezicht. Het zijn gewone mensen met leuke en minder leuke eigenschappen. Dit leidt tot een realistischere beeldvorming van nieuwe Rotterdammers en van zichzelf. Respondenten ‘betrapten’ zichzelf op het hebben van stereotype beelden (waarvan ze dachten dat ze die niet hadden) of juist op het hebben van een geïdealiseerd beeld van nieuwe Rotterdammers. De lichte ontmoetingen zijn met andere woorden van belang voor een genuanceerde beeldvorming over de ‘ander’ met respect voor verschillen. De beeldvorming wordt door de ontmoetingen niet langer uitsluitend bepaald door indirect aangeleverde bronnen van informatie, maar kan nu gebaseerd worden op eigen ervaringen. Deze ervaringen leveren nieuwe, authentieke verhalen op die een belangrijke rol kunnen spelen in de gesprekken die mensen voeren in andere contexten met andere mensen. Ervaringsargumenten zijn immers moeilijk te weerleggen, ze dwingen geloofwaardigheid af, juist

omdat het om persoonlijke ervaringen gaat (Aarts en Te Molder 1998). Zoals al eerder aan bod kwam, komen (gedrags)veranderingen ook door gesprekken tot stand. Op basis van de bevindingen kunnen we veronderstellen dat de ontmoetingen mogelijk bijdragen aan het ontstaan van 'shifting conversations' waarin polariserende trends en negatieve beeldvorming worden doorbroken.

Deel 3

Welkom in Rotterdam: Conclusies en aanbevelingen

9 Conclusies en aanbevelingen

9.1 Inleiding

In dit hoofdstuk presenteren we de belangrijkste bevindingen van het onderzoek (9.2). We sluiten dit rapport af met enkele reflecties op de implicaties van deze studie (9.3). Deze dienen opgevat te worden als suggesties en handreikingen voor politici, beleidsmakers, sociale professionals en onderzoekers die binnen dit terrein werkzaam zijn.

9.2 De belangrijkste bevindingen

In deze studie is vanuit een sociaal-constructivistische benadering onderzoek gedaan naar de waarde van ontmoetingsprojecten voor het organiseren van sociale cohesie in een immigratiesamenleving. We hebben ons laten leiden door de volgende hoofdvraag: *Leveren ontmoetingen tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers, georganiseerd door het project 'Welkom in Rotterdam', een bijdrage aan sociale cohesie in een immigratiesamenleving en zo ja, op welke wijze?* Hierbij stonden de perspectieven van deelnemers – zowel oude als nieuwe Rotterdammers – aan het ontmoetingsproject Welkom in Rotterdam centraal. In de theoretische verkenning hebben we sociale cohesie in verband gebracht met sociale netwerken en sociaal vertrouwen. De problemen rond sociale cohesie in een immigratiesamenleving bestaan uit het sterk gescheiden blijven van sociale netwerken en een gebrek aan vertrouwen.

Sociale netwerken

De sociale netwerken van oude en nieuwe Rotterdammers zijn los van het Welkom in Rotterdam project sterk gescheiden van elkaar. Bindingen tussen beide groepen zijn er nauwelijks; men kan zelfs spreken van 'absent ties' (Granovetter 1973). Het gebrek aan contact leidt in het veranderende maatschappelijke en politieke klimaat al gauw tot verwijdering, een gebrek aan sociaal vertrouwen en verslechtering van de verhoudingen tussen beide groepen. Een opvallende bevinding is dat de netwerken van oude Rotterdammers homogener qua samenstelling zijn dan die van nieuwe Rotterdammers. Voor nieuwe Rotterdammers geldt dat zij overbruggende contacten opdoen in de cultureel gemengde buurten waar zij wonen en tijdens de inburgeringscursussen die zij volgen. Oude Rotterdammers geven aan minder gelegenheden te hebben om overbruggende contacten met mensen uit andere culturele groepen aan te gaan.

Motivaties voor betrokkenheid

Ondanks het gebrek aan contact met elkaar, voelen de deelnemers aan dit onderzoek zich toch betrokken bij de 'ander'. We hebben gezien dat die betrokkenheid voor nieuwe Rotterdammers veelal voorkomt uit persoonlijke belangen: oefening van de Nederlandse taal, kennismaking met de Nederlandse cultuur en gewoonten en het verkrijgen van informatieve steun. De betrokkenheid van oude Rotterdammers komt voort uit: persoonlijke belangen en interesses, morele overtuigingen en politieke onvrede, en emotionele gevoelens van identificatie en inleving. Interessant is de uitgesproken behoefte van oude Rotterdammers aan het ontwikkelen van overbruggende contacten. Vaak gaat de aandacht van beleidsmakers bij dergelijke projecten voornamelijk uit naar allochtonen. Deze studie laat zien dat het project even (en wellicht nog wel meer) waardevol is voor autochtonen. Al met al laten de motivaties zien dat juist in een immigratiesamenleving mensen de behoefte hebben om solidariteit te verlenen aan elkaar en om sociaal vertrouwen op te bouwen. Door concrete gelegenheden tot wederzijds contact te organiseren, voorziet Welkom in Rotterdam in deze behoefte.

Lichte ontmoetingen

Het onderzoek laat duidelijk zien dat de betrokkenheid van oude en nieuwe Rotterdammers niet automatisch leidt tot duurzame, diepgaande contacten. Men heeft behoefte aan en neemt genoeg met lichte contacten, die in principe verder kunnen worden uitgebouwd. De sociale betekenis van de lichte ontmoetingen is dat verschillende leefwerelden elkaar raken en dat er verwantschap kan worden ervaren tussen mensen die elkaar niet tot 'ons soort mensen' rekenen

(Van Der Zwaard 2010). Juist dit soort lichte contacten lijkt culturele spanningen weg te houden. Lichte ontmoetingen bevorderen toenadering.

(Veranderende) beeldvorming

We gaan er in deze studie vanuit dat mensen de werkelijkheid construeren in gesprekken met anderen. Uit de gesprekken die deelnemers aan Welkom in Rotterdam met de onderzoekers voerden, kunnen we constateren dat de lichte ontmoetingen de blik van de oude en nieuwe Rotterdammers verruimen. Het vreemde wordt wat minder vreemd en het onderscheid tussen 'wij' en 'zij' daarmee minder scherp en ondoordringbaar. Het respect waarmee men over elkaar praat laat zien dat de ontmoetingen hun vruchten af werpen. Beeldvorming is genuanceerd, overeenkomsten, maar ook verschillen, worden benoemd. De werkelijkheid die in deze gesprekken geconstrueerd wordt, ziet er minder polariserend uit dan het huidige maatschappelijke debat doet geloven.

We kunnen op basis van deze studie veronderstellen dat de ontmoetingen tussen oude en nieuwe Rotterdammers – hoewel bescheiden, maar desalniettemin onmiskenbaar – invloed hebben op de sociale cohesie van de stad. De betrokkenheid van mensen in het ontmoetingsproject is een vorm van maatschappelijk kapitaal, het draagt ertoe bij dat nieuwe Rotterdammers hun weg vinden in de samenleving, het draagt bij aan een verdere acceptatie van allochtonen en het draagt ertoe bij dat ook oude Rotterdammers zich beter thuis voelen in de voortdurend veranderende en diverser wordende samenleving.

9.3 Aanbevelingen

Op basis van de conclusies die we hebben geformuleerd geven we tot slot een aantal aanbevelingen voor politici, beleidsmakers, sociale professionals en onderzoekers die binnen dit terrein werkzaam zijn.

1. *Integratie is een tweezijdig proces*

Niet eenzijdige integratie van allochtonen moet de centrale opgave zijn, maar integratie van alle burgers. Eenzijdige integratie impliceert dat een migrant 'Nederlander' moet worden. Dit suggereert niet alleen dat de 'Nederlander' een eenduidig begrip is, maar ook dat die 'Nederlander' het streefbeeld is en de migrant daarmee inferieur. Van die scheve verhoudingen moeten we af. We pleiten niet voor een terugkeer naar het oude idee van multiculturele co-existentie, dat in de praktijk meer weg heeft van onverschilligheid en het simpelweg negeren van de ander. Integratie van alle burgers veronderstelt juist openheid en betrokkenheid bij elkaar en bij de maatschappij – van twee kanten. Dit is niet alleen een veel gelijkwaardiger uitgangspunt, ons onderzoek laat zien dat burgers (en met name oude Rotterdammers) hier ook behoefte aan hebben. Kunnen omgaan met diversiteit in de alledaagse omgeving wordt een steeds belangrijkere competentie voor burgers in een veranderende, pluriforme samenleving. Dit wordt niet alleen geconstateerd door sociaal wetenschappers en beleidsmakers, mensen merken dat ook in hun alledaagse leven.

2. *De waarde van vluchtige contacten en lichte ontmoetingen*

Zowel in de literatuur als in de praktijk groeit het inzicht dat sociale cohesie lang niet altijd gepaard hoeft te gaan met langdurige en hechte bindingen tussen mensen. Ook met vluchtige contacten doen we authentieke ervaringen op die onze beelden over de 'ander', onszelf en de samenleving doen veranderen. Zo vinden in publieke ruimtes allerlei interacties plaats waardoor mensen van en over elkaar leren en elkaar tot op zekere hoogte 'dwingen' tot enige flexibiliteit ten opzichte van elkaar. Ontmoetingen in de openbare ruimte leiden daarmee niet alleen tot botsingen, maar ook tot begrip en tolerantie. Zoals Hajer en Reijndorp (2001) stellen: *"de concrete, fysieke ervaring van de aanwezigheid van anderen, van andere culturele manifestaties en van de confrontatie met verschillende betekenissen van dezelfde fysieke ruimte, is belangrijk voor de ontwikkeling van*

sociale intelligentie en oordeelsvorming. Persoonlijke perceptie en directe confrontatie kunnen een antidotum vormen voor stereotypering en stigmatisering” (Hajer en Reijndorp 2001: 12). Zet daarom voor het bevorderen van sociale cohesie (ook) in op korte contacten en meer vluchtige ontmoetingen.

3. Overheden moeten stimuleren, burgers moeten het doen

Een overheid die zich tot doel stelt integratie en sociale cohesie te vergroten, zou projecten zoals Welkom in Rotterdam op waarde moeten schatten. Voorkomen moet worden dat mensen zich terug trekken in hun eigen ‘veilige’ homogene groep, vanwege de onzekerheden die de globaliserende samenleving met zich meebrengt en waar migratie een structureel onderdeel van is. Het Welkom in Rotterdam project is gericht op burgerlijke betrokkenheid: integratie ‘van onderop’. Uit deze studie blijkt dat overbruggende sociale contacten zelden vanzelf ontstaan. Zelfs voor mensen die open staan voor contact met de ‘ander’ zijn de drempels om op eigen gelegenheid contact te zoeken hoog. Initiatieven zoals Welkom in Rotterdam die gericht zijn op ‘bridging’ en via ketens van interactie tussen mensen zowel direct effect als indirect effect (via de ‘shifting conversations’) hebben, moeten worden gekoesterd. Het is aan de overheid om gunstige condities te scheppen. Het zijn de mensen die het moeten doen.

4. Structurele ondersteuning van deelnemers

Uit het onderzoek blijkt dat de ontmoetingen interessant, maar ook complex gevonden worden. Voor het interpreteren van verwarrende ervaringen tijdens het contact is het van belang dat betrokkenen kunnen terugvallen op sociale professionals en/of op elkaar. Hier ligt een uitdaging voor Welkom in Rotterdam. De deelnemers aan het project zouden hierin beter kunnen worden gefaciliteerd. Uit de interviews blijkt dat er – met name onder oude Rotterdammers – een bereidheid (en soms zelfs behoefte) is tot zelfreflectie. En misschien is juist dat wel één van de belangrijkste voorwaarden om samen te leven in de immigratiesamenleving.

5. Suggesties voor vervolgonderzoek

De door ons gevonden resultaten, maar ook de gevonden lacunes in ons onderzoek, kunnen een stimulans bieden voor verder onderzoek. Tot besluit van dit rapport willen we nog twee suggesties voor vervolgonderzoek geven. Een eerste punt dat aandacht verdient zijn de summier bevindingen over de nieuwe Rotterdammers. De taal was een grote barrière bij het uiten van emoties en bij het verkrijgen van informatie tijdens de interviews. Het gevolg is dat we relatief weinig data hebben kunnen verzamelen over de percepties, opvattingen en ervaringen van nieuwe Rotterdammers. Hier ligt een belangrijk onderwerp voor vervolgonderzoek. Daarbij zouden wij adviseren om tolken met dezelfde culturele achtergrond in te zetten voor de interviews. Een ander aangrijpingspunt voor vervolgonderzoek ligt op het vlak van de mogelijke spin-off van dergelijke ontmoetingsprojecten in gesprekken die deelnemers – zowel oude als nieuwe Rotterdammers – voeren in hun eigen sociale netwerk. In vervolgonderzoek zou uitgebreider onderzocht kunnen worden of en hoe de ontmoetingen bijdragen aan het ontstaan van ‘shifting conversations’ waarin polariserende trends en negatieve beeldvorming worden doorbroken. Wij zien dit als een belangrijke aanvulling op de sociale opbrengsten die het ontmoetingsproject genereert.

Dankwoord

Deze studie was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van de oude en nieuwe Rotterdammers die het kader van deze studie informatie hebben geleverd, zijn geobserveerd of zijn geïnterviewd. Onze dank gaat daarom in de eerste plaats uit naar hen die bereid waren te spreken over vaak persoonlijke zaken. Hartelijk dank voor jullie gastvrijheid en vertrouwen en voor wat wij, en nu het rapport klaar is naar wij hopen ook anderen, van jullie hebben geleerd.

Dank ook aan de opdrachtgevers en financiers die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt en gedurende het onderzoeksproces mee hebben gedacht: Thijs Bauwens van het ontmoetingsproject Welkom in Rotterdam, Gerard Straver en Hansje Eppink van de Wageningen UR, Wetenschapswinkel. Onze dank gaat verder uit naar de leden van de begeleidingscommissie: Arne Steeneken (Woonbron), Shantie Jagmohansingh (Sociaal Wetenschappelijke Afdeling SoZaWe, Gemeente Rotterdam), Wim Reijnierse (Bestuursdienst, Gemeente Rotterdam) en Maaïke Jongepier (Universiteit van Amsterdam). Bedankt voor het meedenken over de opzet van het onderzoek en het becommentariëren van de uitkomsten.

Wij hopen dat dit rapport een bijdrage levert aan het vergroten van het inzicht in de waarde van (georganiseerde) interculturele contacten en zinvolle suggesties biedt voor het nemen van beslissingen voor toekomstig beleid op dit terrein.

Mieke Muijres en Noelle Aarts

Literatuur

Aarts, N. en H. Te Molder (1998). Natuur is goed voor iedereen: een discours-analytische studie naar een publiek debat. In: *Tijdschrift voor Wetenschap, Technologie en Samenleving*, Vol. 6(4), 106-166.

Aarts, N. en R. During (2006). *Zelforganisatie en ruimtegebruik. Van open netwerken en gesloten gemeenschappen*. Utrecht: InnovatieNetwerk.

Aarts, N. en C. van Woerkum (2008). *Strategische communicatie. Principes en toepassingen*. Assen: Van Gorcum.

Aarts, N. (2009). *Een gesprek zonder einde. Over strategische communicatie in een voortdurend veranderende omgeving*. Rede, uitgesproken op 5 juni 2009 bij aanvaarding van het ambt van hoogleraar Strategische Communicatie aan de Universiteit van Amsterdam.

Berg, van den M. (2007). *'Dat is bij jullie toch ook zo?' Gender, etniciteit en klasse in het sociaal kapitaal van Marokkaanse vrouwen*. Amsterdam: Aksant.

Berkman, L.F. en T. Glass (2000). Social integration, social networks, social support and health. In: L.F. Berkman en I. Kawachi (2000). *Social Epidemiology*. New York: Oxford Press.

Blokland, T. (1997). Samenleven in een wijk: integratie of coëxistentie? Een kritiek op de wijkgedachte en een alternatief voor het opbouwwerk. In: *MO/Samenlevingsopbouw*, Vol. 16(152/153), 21-24.

Blokland, T. (2005). *'Goeie burens houden zich op d'r eigen.: Interetnische verhoudingen, racisme en beleid voor achterstandswijken*. Den Haag: Dr. Gradus Hendriks-stichting.

Blokland, T. (2006). *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Rede, uitgesproken op 12 januari 2006 bij aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar Wetenschappelijke Grondslagen aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

College van B&W Rotterdam (2003). *Rotterdam zet door. Op weg naar een stad in balans*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.

Dagevos, J. (2005). Gescheiden werelden. De etnische signatuur van vrijetijdscontacten van minderheden. In: *Sociologie*, Vol. 1(1), 52-69.

Dewulf, A., B. Gray, L. Putnam, N. Aarts, R. Lewicki, R. Bouwen en C. Van Woerkum (2009). Disentangling approaches to framing in conflict and negotiation: A meta-paradigmatic perspective. In: *Human Relations*, Vol. 62(2), 155-193.

Entman, R. 1993. Framing: toward clarification of a fractured paradigm. In: *Journal of Communication*, Vol. 43, 51-58.

Ergun, C. en M. Bik (2003). *Prognose bevolkingsgroepen Rotterdam 2017*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek.

Ford, J.D. (1999). Organizational change as shifting conservations. In: *Journal of Organizational Change*, Vol. 12(6), 480-500.

Flyvbjerg, B. (2007). Five misunderstandings about case-study research. In: *Qualitative Inquiry*, Vol. 12(2), 219-246.

Fukuyama, F. (1995). *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Simon and Schuster.

Gijsberts, M. en J. Dagevos (2007). *Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van intercultureel contact*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gijsberts, M. en J. Dagevos (2009). *Jaarrapport Integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties. In: *The American Journal of Sociology*, Vol. 78(2), 1360-1380.

Gray, B. (2003). Framing of environmental disputes. In: R.J. Lewicki, B. Gray & M. Elliot. *Making sense of intractable environmental conflicts: concepts and cases*. Washington D.C.: Island Press, 11-34.

Gruijter, de M., E. Smits van Waesberghe en H. Boutellier (2010). *'Vreemde in eigen land'. Boze autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid*. Amsterdam: Aksant.

Hajer, M. en A. Reijndorp (2001). *In search of new public domain: analysis en strategy*. Rotterdam: NAI Publishers.

Jacobs, J. (1972). *The Death and Life of Great American Cities. The Failure of Town Planning*. Pelican Books.

Komter, A. (2004). Informele solidariteit in de immigratiesamenleving. In: H. Entzinger en J. van der Meer. *Grenzeloze solidariteit. Naar een migratiebestendige verzorgingsstaat*. Amsterdam: De Balie, 59-73.

Laan-Bouma Doff, W. van der (2004). Begrensd contact. De relatie tussen ruimtelijke segregatie van allochtonen en de mate van contact met autochtonen. In: *Mens & Maatschappij*, Vol 79(4), 348-366.

Lofland, L. (1973). *A World of Strangers: Order and Action in Urban Public Space*. New York: Basic Books.

Milgram, S. (1977). *The individual in a social world*. New York: McGraw-Hill.

Muijres, M. (2010). *Over ontmoetingen gesproken. Perspectieven van 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers over elkaar*. Masterscriptie.

Putnam, R.D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.

Putnam, R. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize. In: *Scandinavian Political Studies*, Vol. 30(2), 137-174.

RMO, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2005). *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag.

Soenen, R. (2001). *Diversiteit in verbondenheid*. Paper in het kader van de Task Force Leven in de stad: thema 'sociale cohesie en etnische diversiteit'. Gent: Universiteit Gent/Steunpunt ICO.

Sztompka, P. (1999). *Trust: a sociological theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Te Molder, H. en J. Potter (2005). *Conversation and Cognitions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Veldboer, L., J.W. Duyvendak en C. Bouw (2007). Inleiding: mening als maatstaf. In: Veldboer, L., J.W. Duyvendak en C. Bouw. *De mixfactor: Integratie en segregatie in Nederland*. Meppel: Boom, 11-27.

WRR, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006). *De verzorgingsstaat herwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Rapporten aan de regering Nr. 76. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Zwaard, van der J. (2010). *Scènes in de copy corner. Van vluchtige ontmoetingen naar publieke vertrouwdsheid*. Haarlem/Amsterdam: Sun/Trancity.

Bijlage 1

Verkorte weergave van de topiclijst diepte-interviews

Dit is een verkorte weergave van de topiclijst. Bij elke onderwerp waren concrete vragen opgenomen. De topic lijst is gestructureerd rond een aantal thema's. Onderdeel 1 betreft achtergrondgegevens. Hiermee is elk interview begonnen. Vervolgens kwamen thema's 2 tot en met 5 aan de orde, maar niet per se in deze volgorde. Het verhaal van de respondent was leidend. De topiclijst diende ook om na te gaan of alle thema's in het gesprek aan de orde zijn geweest.

Introductie onderzoek en interview

- Waarborgen anonimiteit
- Toestemming bandopname

1. Achtergrondgegevens

1.1 Persoonlijke gegevens

- Geboortejaar
- Geboorteland, verblijfsduur in Nederland
- Samenstelling huishouden

1.2 Wonen

- Wijk, buurt
- Woonduur in Rotterdam

1.3 Werk, opleiding en bezigheden overdag

- Hoogst genoten opleiding
- Betaald werk, uitkering, pensioen
- Bezigheden overdag: werk, vrijwilligerswerk, huishoudelijk werk, mantelzorg, inburgeringscursus

2. Sociaal netwerk

- Sociale contacten: vrienden, kennissen, burens
- Contact met personen met een andere culturele achtergrond en aard van het contact
- Reden wel/geen contact met personen met een andere culturele achtergrond

3. Motivatie deelname Welkom in Rotterdam

- Aantal keer deelgenomen
- Motivatie deelname
- Reactie van omgeving

4. Visie op de ontmoetingen

- Positieve en negatieve ervaringen
- Aard van het contact, vertrouwen, wederkerigheid

5. Visie op zichzelf en de 'ander'

- Positieve en negatieve verbazingen of verrassingen
- Makkelijke en moeilijke situaties
- Leren uit de ontmoetingen

Afsluiting

- Beantwoording eventuele vragen van de respondent
- Afronding van het gesprek

Wetenschapswinkel

Wageningen UR, Wetenschapswinkel

Wageningen UR (University & Research centre) ondersteunt met de Wetenschapswinkel maatschappelijke organisaties als verenigingen, actiegroepen en belangenorganisaties. Deze kunnen bij ons terecht met onderzoeksvragen die een maatschappelijk doel dienen. Samen met studenten, onderzoekers en maatschappelijke groepen die hiervoor zelf de middelen niet hebben, maken wij inspirerende onderzoeksprojecten mogelijk.

Wageningen UR (University & Research centre), Wetenschapswinkel

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
tel. (0317) 48 39 08
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wetenschapswinkel.wur.nl